

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen

Academiejaar 2010-2011

Eerste Examenperiode

Persoonlijkheid bij honden: interacties met opvoedingsmethoden.

Masterproef neergelegd tot het behalen van de graad van master in de psychologie,
afstudeerrichting klinische psychologie door Tatjana Vannecke.

Promotor: Prof. Filip De Fruyt

Ondergetekende, Tatjana Vannecke, geeft toelating tot het raadplegen van de scriptie door derden.

WOORD VOORAF

In dit 'Woord vooraf' wil ik graag iedereen danken die mij heeft geholpen bij het tot stand brengen van deze masterproef.

Vooreerst gaat mijn dank uit naar mijn begeleider en promotor van deze masterproef, Professor Filip De Fruyt, en de Vakgroep Ontwikkelings-, Persoonlijkeids- en Sociale Psychologie, om mij de kans te geven onderzoek te doen naar een onderwerp dat ik heel erg boeiend vind en mij bovendien nauw aan het hart ligt. Vooral wil ik professor De Fruyt bedanken voor de enthousiaste, leerrijke en grondige begeleiding, voor de zeer interessante suggesties en ideeën, voor de tijd die hij spendeerde aan het doornemen en corrigeren van de eerste drafts en de constructieve feedback en voor de hulp bij het analyseren en interpreteren van de onderzoeksresultaten.

Marleen De Bolle wil ik tevens bedanken voor haar ondersteunende functie vooral wat de analyse van de onderzoeksgegevens betreft. Daarnaast wil ik ook Karla Van Leeuwen bedanken voor de vragenlijst die opvoeding in kaart brengt.

Mijn dank gaat ook uit naar alle participanten van het onderzoek voor hun medewerking.

Mijn ouders wil ik ook erg bedanken voor hun steun en bemoediging tijdens mijn studie en tijdens deze masterproef in het bijzonder. Ik wil hen dan ook bedanken voor hun actieve medewerking aan dit onderzoek en het helpen zoeken naar participanten. Tevens wil ik om dezelfde reden mijn partner en een aantal vrienden bedanken. Niet te vergeten wil ik hen allemaal bedanken voor het begrip dat ze wisten op te brengen voor de lange uurtjes achter de computer en de weinige tijd die ik had voor hen.

Tatjana Vannecke

Oostende, Mei 2011.

OVERZICHT

ABSTRACT	5
INLEIDING	6
PERSOONLIJKHEID BIJ DE MENS	6
PERSOONLIJKHEID BIJ HONDEN	7
PREDICTOREN VAN PROBLEEMGEDRAG BIJ KINDEREN	9
PREDICTOREN VAN PROBLEEMGEDRAG BIJ HONDEN	11
DOEL VAN HET ONDERZOEK	14
METHODE	15
INSTRUMENTEN	15
<i>NEO Personality Inventory Revised (NEO-PI-R)</i>	15
<i>Dog Personality Questionnaire (DPQ)</i>	17
<i>WOLF</i>	18
<i>Criteriumvariabelen</i>	20
PARTICIPANTEN	20
PROCEDURE	22
STATISTISCHE ANALYSES	23
RESULTATEN	24
ALGEMENE BEVINDINGEN	24
<i>Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid</i>	24
<i>Persoonlijkheid en leeftijd</i>	24
<i>Persoonlijkheid en geslacht</i>	24
<i>Opvoeding, leeftijd en geslacht</i>	25
<i>Probleemgedrag</i>	26
PREDICTOREN VAN PROBLEEMGEDRAG	27
<i>Persoonlijkheid en opvoeding</i>	27
<i>Persoonlijkheid en probleemgedrag</i>	27
<i>Opvoeding en probleemgedrag</i>	28
<i>Interactie persoonlijkheid en opvoeding als predictor voor probleemgedrag</i>	28
DISCUSSIE	31
PREDICTOREN VAN PROBLEEMGEDRAG	31
<i>Effecten van leeftijd en geslacht</i>	31
<i>Persoonlijkheid</i>	34
<i>Opvoeding</i>	35
<i>Interacties tussen persoonlijkheid en opvoeding</i>	37
IMPLICATIES EN RICHTLIJNEN VOOR VERDER ONDERZOEK	38
REFERENTIES	44

ABSTRACT

Probleemgedrag bij honden komt relatief vaak voor en vaak blijkt dit een resultante te zijn van de interactie tussen de hond en het baasje. Een cross-sectionele studie met 271 participanten en 129 informanten werd opgezet om de interactie tussen de persoonlijkheid van de hond en de opvoeding gegeven door het baasje als voorspeller van probleemgedrag bij de hond (bijtincidenten, stukbijten, aandacht trekken en behoefte binnenshuis doen) te onderzoeken. Baasjes beoordeelden hun eigen persoonlijkheid op de NEO Personality Inventory Revised (Costa & McCrae, 2002), gebaseerd op het vijf-factoren model, en hun hond op een gelijkaardig instrument, namelijk de Dog Personality Questionnaire (Jones, 2008). Vervolgens werd de opvoeding van de hond door het baasje beschreven aan de hand van de WOEf (Negatieve Controle en Positieve Opvoeding), de aangepaste versie van de Schaal voor Ouderlijk Gedrag of SOG (Van Leeuwen, 2010). De informanten beoordeelden op hun beurt de baasjes op de NEO-PI-R en diens hond op de DPQ. Aan de hand van hiërarchische moderator regressieanalyses bekomen we (na Bonferroni-correctie) geen significante interacties tussen persoonlijkheid en opvoeding, die bijdragen aan de voorspelling van probleemgedrag. We vinden enkel voor persoonlijkheid significante hoofdeffecten op probleemgedrag, met name voor angst op bijtincidenten, stukbijten en behoefte binnenshuis doen en voor agressie tegenover mensen op behoefte binnenshuis doen. De discussie focust zich op het comparatieve design (vergelijking met humane wezens) en de bijdrage van deze bevindingen aan het wetenschappelijk onderzoeksdomein.

INLEIDING

Persoonlijkheid bij de mens

Het begrip persoonlijkheid valt moeilijk te definiëren, het is een concept dat veel aspecten bevat. Volgens Larsen en Buss (2008) kan men persoonlijkheid omschrijven als een set van psychologische trekken en mechanismen binnenin een individu die georganiseerd en relatief blijvend zijn. De interacties met de intrapsychische, fysieke en sociale omgeving worden door deze trekken beïnvloed. Men beschouwt trekken als interne factoren, die doorgaans stabiel zijn over de tijd en die het gedrag bepalen op een consistente manier in verschillende situaties. Deze factoren zijn niet voor iedereen gelijk met als gevolg dat niet iedereen zich op dezelfde manier zal gedragen in dezelfde omstandigheden (De Fruyt & Mervielde, 2003). Het model dat heden ten dage domineert op het gebied van persoonlijkheid is het Vijf-Factoren Model (Digman, 1990). De assumptie van dit model is de lexicale hypothese. Deze hypothese houdt in dat men ervan uitgaat dat de mens voor alle belangrijke individuele verschillen een term heeft ontwikkeld om deze trekken te beschrijven. Het belang van een bepaald individueel verschil wordt geschat aan de hand van het aantal synoniemen dat de term heeft en de mate waarmee deze term wordt gebruikt in meerdere culturen (Holden, Wasylkiw, Starzyk, Book & Edwards, 2006). De oorsprong van het Vijf-Factoren Model gaat terug op een aantal studies die de dimensies van de persoonlijkheidsstructuur trachtten te identificeren aan de hand van die lexicale hypothese. Deze studies komen, onafhankelijk van elkaar, tot een gelijkaardige structuur. Goldberg (1990) komt op basis van onderzoek tot een robuuste Vijf-Factorenoplossing die hij de 'Big Five' noemde. Er is een groeiende consensus dat dit model het concept persoonlijkheid het meest volledig capteert (Costa & McCrae, 1992a). In deze studie gaan we persoonlijkheid van het basise operationaliseren aan de hand van dit Vijf-Factoren Model. Doorgaans worden deze factoren gelabeld als Neuroticisme (N), Extraversie (E), Openheid (O), Altruïsme (A) en Consciëntieusheid (C). Deze factoren kan men als volgt omschrijven: *Neuroticisme*: Angst, Ergernis, Depressie, Schaamte, Impulsiviteit en Kwetsbaarheid. *Extraversie*: Hartelijkheid, Sociabiliteit, Dominantie, Energie, Avonturisme en Vrolijkheid. *Consciëntieusheid*: Doelmatigheid, Ordelijkheid, Betrouwbaarheid, Ambitie, Zelfdiscipline en Bedachtzaamheid. *Altruïsme*: Vertrouwen, Oprechtheid, Zorgzaamheid, Inschikkelijkheid, Bescheidenheid en Medeleven. *Openheid*: Fantasie, Esthetiek, Gevoelens, Veranderingen, Ideeën en Waarden (Hoekstra, H. A., Ormel, J., & De Fruyt, F., 2003).

Persoonlijkheid bij honden

Onderzoek bij dieren kan een belangrijke bijdrage leveren aan het onderzoeksveld van persoonlijkheid bij mensen. Vragen die we met onderzoek bij mensen niet of niet voldoende kunnen beantwoorden, kunnen aan de hand van onderzoek bij dieren mogelijks wel beantwoord of onderzocht worden. Maar we kunnen pas van de voordelen van een dergelijke comparatieve aanpak van persoonlijkheid genieten, als we de aanwezigheid van een gelijkaardige persoonlijkheidsstructuur bij dieren kunnen aantonen. Dit onderzoeksdomein is nog volop in ontwikkeling en het is nog maar recent dat er verandering is gekomen in de visie op persoonlijkheid bij dieren. Het merendeel van de mensen is het er wel mee eens dat dieren op anatomisch en fysiologisch vlak grote gelijkenissen vertonen met de mens, maar op vlak van persoonlijkheid ging men er tot voor kort van uit dat dit bij dieren niet bestond. De laatste decennia is veel onderzoek gedaan naar persoonlijkheid bij verschillende diersoorten. Gosling (2001) maakt in een meta-analytische review de vergelijking van persoonlijkheidsdimensies bij chimpansees, resusapen, hyena's, ratten, schapen, neushoorns, egels, zebra's, slangen, octopussen en guppy's. Persoonlijkheidsonderzoek bij dieren is volgens Gosling en Vazire (2002) goed mogelijk als men het vergelijkt met de standaarden die gebruikt worden bij persoonlijkheidsonderzoek bij mensen en ze vinden sterke evidentie voor persoonlijkheid bij dieren. De metingen vertonen een sterke interbeoordelaarsovereenkomst en er is sprake van predictieve validiteit en externe validiteit.

Het toepassen van persoonlijkheidskenmerken van mensen op honden zonder eerst de assumptie te testen dat mensen en honden vergelijkbare persoonlijkheidsdimensies hebben, is volgens Jones en Gosling (2005) een van de tekortkomingen in de literatuur rond persoonlijkheid van honden. Daarnaast wijzen ze op het gebruik van specifieke populaties van werkhonden (blindengeleidehonden en politiehonden) in de meeste studies waardoor de heterogeniteit van de persoonlijkheidstrekken beperkt is. Dit impliceert dat men voorzichtig moet zijn met generalisaties naar gezelschapshonden en vooral naar asielhonden wil men op basis van persoonlijkheid nagaan of een hond geschikt is voor adoptie. Bovendien werden vaak enkel Labradors en Duitse Herders onderzocht of werden raskenmerken niet gerapporteerd wat volgens Svartberg en Forkman (2002) voor problemen kan zorgen bij generalisaties naar andere rassen gezien zij significante verschillen vinden in persoonlijkheid tussen verschillende rassen. In de huidige studie zal gestreefd worden naar een meer heterogene populatie. Vervolgens bemerken Jones en Gosling dat in de meeste studies alleen maar pups en zelden

honden ouder dan 4 jaar bestudeerd worden waardoor we niet veel te weten komen over de evolutie van persoonlijkheid bij honden of op welke leeftijd persoonlijkheid zich stabiliseert, opdat persoonlijkheid bij een volwassen hond kan voorspeld worden door het gedrag dat deze hond stelde als pup. Echter is validiteitsonderzoek bij dergelijke puppytesten nauwelijks aanwezig, behalve in onderzoek bij asielhonden. In huidig onderzoek zal getracht worden de evolutie in persoonlijkheid bij honden in kaart te brengen door ook oudere honden in de steekproef op te nemen. Als laatste bemerking stellen Jones en Gosling dat er weinig consensus heerst wat betreft het aantal persoonlijkheidsdimensies bij honden. In hun literatuurreview pleiten ze voor een 7-dimensionele structuur (Reactivity, Fearfulness, Activity, Sociability, Responsiveness to training, Submissiveness en Aggression) en hierbij aansluitend vinden ze in de meeste studies een sterke samenhang tussen leeftijd en activiteit en vinden ze dat responsiviteit en sociabiliteit vaak samengenomen worden in één dimensie. Er bestaan verschillen tussen honden op gebied van persoonlijkheid en deze persoonlijkheidstrekken kunnen bovendien gemeten worden. Deze bevindingen kunnen we ondermeer lezen bij Gosling, Kwan en John (2003). Een andere studie die tevens in de literatuurreview wordt opgenomen, is een Zweedse studie bij honden (Saetre, Strandberg, Sundgren, Petterson, Jazin & Bergström, 2005) en zij stellen dat persoonlijkheidskenmerken bij dieren erfelijk zijn. Er wordt onderzocht in welke mate en hoe bepaalde gedragsresponsen doorgegeven worden aan volgende generaties door de erfelijkheid en de genetische correlaties van deze gedragsresponsen te berekenen in een cohort van 10.000 Duitse Herders en Rottweilers. Ze vinden evidentie voor het bestaan van een gedeeltelijk genetisch bepaald persoonlijkheidskenmerk (latente principale component) dat een significant deel van de gedragsresponsen in alle testsituaties kan verklaren. Ze vinden bijvoorbeeld dat de geschatte erfelijkheids correlaties van het persoonlijkheidskenmerk '*boldness*' (.25 en .27) deze van de individuele gedragsresponsen overstegen (.04 - .19) in beide rassen.

De 7-dimensionele persoonlijkheidsstructuur beschreven door Jones en Gosling (2005), gaat Jones herzien in haar studie in 2008. In deze studie vindt ze namelijk evidentie voor 4 van de 5 persoonlijkheidsstructuren bij dieren beschreven aan de hand van de Big Five. Gosling en John vinden hiervoor reeds in 1999 evidentie. Neuroticisme, altruïsme en extraversie vertonen sterke gelijkenissen over soorten, openheid in mindere mate. In deze studie wordt consciëntieusheid enkel gevonden bij mensen en chimpansees, maar er wordt geponoerd dat het niet vinden van de 5 dimensies inherent is aan het construct 'Consciëntieusheid' omdat dit

niet zo gemakkelijk waar te nemen is bij dieren. De instrumenten die persoonlijkheid meten moeten hieraan aangepast worden. Ze suggereren dat de persoonlijkheid van de hond een factor heeft die kan geconceptualiseerd worden als een mengeling van 'Openheid' en 'Consciëntieusheid'. Jones gaat persoonlijkheid bij honden operationaliseren aan de hand van de Dog Personality Questionnaire of DPQ, en bekomt door middel van factoranalyse 5 factoren, namelijk 'Angst', 'Agressie tegenover mensen', 'Activiteit/Exciteerbaarheid', 'Responsiviteit op training' en 'Agressie tegenover dieren'. De benaming van de factoren zijn verschillend van de Big Five factoren zoals beschreven voor mensen, maar er is een duidelijke link aanwezig. 'Angst' is hier de parallel van 'Neuroticisme'. Beide factoren van 'Agressie' zijn samen te vatten in 'Altruïsme' (negatief). Het equivalent van 'Extraversie' is 'Activiteit/Exciteerbaarheid'. In deze factor zit ook een facet, met het label 'Gezelschap', dat gedragingen beschrijft als het zoeken van gezelschap en interactie met anderen. Tot slot hebben we nog 'Openheid' en 'Consciëntieusheid' die samengevat worden in 'Responsiviteit op training'. In deze factor zit trainbaarheid, de mogelijkheid om te leren en te gehoorzamen. In een studie van Ley, Bennett en Coleman (2009) wordt eveneens evidentie gevonden voor 5 verschillende persoonlijkheidsdimensies, dit keer aan de hand van de MCPQ-R (Monash Canine Personality Questionnaire). Deze vragenlijst meet eveneens het construct 'persoonlijkheid van honden'. Dit construct is relatief stabiel over tijd en bestaat uit de volgende dimensies: 'Neuroticisme', 'Extraversie', 'Trainingsfocus', 'Motivatie' en 'Beminnelijkheid'. Net als in de studie van Jones (2008) heeft deze studie geen gebruik gemaakt van specifieke werkhonden en is de steekproef een brede range van verschillende hondenrassen. De resultaten in hun studie bevestigen dat persoonlijkheid bij een hond meetbaar is, in dit geval met de MCPQ-R, en dat het construct 'persoonlijkheid van honden' een goede interpretatie is van de individuele verschillen tussen honden en dit op een betrouwbare en valide manier. Persoonlijkheid bij honden gemeten aan de hand van de Vijf Factoren vertoont dus grote overeenkomsten met de Vijf Factoren gemeten bij mensen, maar bij honden valt de dimensie 'consciëntieusheid' samen met 'openheid'. In deze studie gaan we persoonlijkheid bij honden operationaliseren aan de hand van de 5-dimensionele structuur zoals beschreven bij Jones (2008).

Predictoren van probleemgedrag bij kinderen

De mogelijkheden van een comparatief design worden groter nu we evidentie hebben voor een gelijkaardige persoonlijkheidsstructuur bij honden zoals bij mensen. Willen we nagaan wat de eventuele predictoren zijn van probleemgedrag bij honden, kunnen we te rade

gaan bij onderzoek naar probleemgedrag bij kinderen. Adaptief en maladaptief gedrag bij kinderen vindt volgens de 'Goodness of fit' theorie (Chess & Thomas, 1989) zijn oorsprong in het temperament van het kind en de interactie met de socialiserende omgeving. Deze theorie is het uitgangspunt voor een aantal studies naar de interacties tussen persoonlijkheid en opvoeding als voorspellers voor probleemgedrag. Prinzie, Onghena, Hellinckx, Grietens, Ghesquiere en Colpin (2003) stellen dat in de literatuur over de predictoren van probleemgedrag, slechts weinig aandacht wordt besteed aan persoonlijkheid. Ze gaan persoonlijkheid onderzoeken in interactie met opvoeding als predictoren van probleemgedrag en vinden dat lage scores op welwillendheid in combinatie met overreactieve disciplinaire opvoedingsmethoden leiden tot meer externaliserend gedrag bij kinderen. Ook lage scores voor concientieusheid in combinatie met coërcieve opvoedingsmethoden leiden tot meer externaliserend gedrag. In 2010 doen Prinzie, Van Der Sluis, De Haan en Dekovic onderzoek naar de mediërende rol van opvoeding en vinden ze ook hier rechtstreekse en onrechtstreekse effecten van persoonlijkheid en opvoeding op externaliserend gedrag en vinden ze geen modererende effecten van het geslacht van het kind. De Clercq, Van Leeuwen, De Fruyt, Van Hiel en Mervielde (2008) gaan tevens de effecten van persoonlijkheid en opvoeding na op internaliserend probleemgedrag. Ze vinden een positief hoofdeffect van maladaptieve trekken op zowel externaliserende en internaliserende problemen en een positief hoofdeffect van negatieve controle op externaliserende problemen. Bovendien worden er significante interacties gevonden voor positief opvoedend gedrag met lage scores voor welwillendheid en voor negatieve controle met lage scores voor welwillendheid en lage scores voor emotionele stabiliteit. Van Leeuwen, Mervielde, Braet en Bosmans (2004a) vonden al eerder significante interacties tussen persoonlijkheid en opvoeding voor externaliserend probleemgedrag. Daarnaast brachten ze ook de persoonlijkheidsstructuur in rekening door 3 persoonlijkheidstypes te weerhouden, namelijk overcontrolled, resiliënt en undercontrolled (Asendorpf, Caspi & Hofstee, 2002) en vonden meer externaliserend gedrag bij undercontrollers als er sprake is van negatieve controle dan bij resiliënts. Internaliserend gedrag kwam vaker voor bij undercontrollers in combinatie met negatieve controle. We vinden dus evidentie voor persoonlijkheid, opvoeding en de interactie tussen persoonlijkheid en opvoeding als predictoren voor probleemgedrag bij kinderen.

Beide studies maakten gebruik van de SOG of Schaal voor Ouderlijk Gedrag (Van Leeuwen & Vermulst, 2004b) om het opvoedend gedrag van de ouders in kaart te brengen.

Deze schaal is gebaseerd op de leertheoretische principes (zie 'predictoren van probleemgedrag bij honden') en heeft 9 subschalen die we als volgt kunnen omschrijven. *Positief Ouderlijk Gedrag*: betrokkenheid, sociaal belonen en samen problemen oplossen. *Regels*: het aanleren van gewenst gedrag. *Materieel belonen*: het belonen van gewenst gedrag om het voorkomen van dit gedrag in de toekomst te stimuleren. *Straffen*: het laten volgen van een consequentie op ongewenst gedrag om dit gedrag in de toekomst te vermijden. *Hard straffen*: fysiek bestraffen van ongewenst gedrag. *Negeren*: het nalaten van ongewenst gedrag te bestraffen. *Inconsequent straffen*: het niet laten volgen van straf op ongewenst gedrag, het vlugger beëindigen van een straf dan afgesproken, meerdere malen een straf aankondigen vooraleer die uit te voeren. *Autonomie*: stimuleren van zelfstandig gedrag. *Monitoring*: toezicht houden op gedrag. Binnen de SOG vinden we twee te onderscheiden opvoedingsdimensies, namelijk warmte/ondersteuning en controle. De opvoedingsondersteunende dimensie bestaat uit de subschalen Regels stellen en Positief ouderlijk gedrag, de controledimensie bestaat uit de subschalen Straffen, Hard straffen en Negeren. Omdat het hier opvoedingsgedrag betreft dat eerder straffend is, benoemen we deze SOG-dimensie als Negatieve controle. In de literatuur (Blesky, Hsieh & Crnic, 1998; Rothbaum & Weisz, 1994) wordt er op gewezen dat het sturen van gedrag van kinderen via controle van de ouders kan gebeuren, maar dat dit pas effectief is, wanneer er ook een positieve ouder-kind interactie bestaat. Deze positieve ouder-kind relatie wordt bevorderd door het kind voldoende warmte en ondersteuning te bieden in de opvoeding.

Predictoren van probleemgedrag bij honden

Zo'n 14000 jaar geleden zijn resten gevonden van gedomesticeerde honden (Nobis, 1979). Domesticatie is zowel een oorzaak als een gevolg van het uniek vermogen van honden om sociale cues en tekens van mensen te lezen (Hare & Tomasello, 2005). Het is dus al enige tijd dat de hond een belangrijke rol speelt voor de mens, want naast hun functie als gezelschapsdier vervullen ze ook belangrijke rollen in de maatschappij (begeleiden van blinden, politie & detecteren van drugs, vermiste mensen opsporen, ...). Het is daarom belangrijk te weten op welke kenmerken van de persoonlijkheid van die honden men moet inspelen om hen op te leiden, en welke opvoedingsmethoden men moet toepassen. In de opvoeding van een hond wordt heel vaak gebruik gemaakt van leerprincipes. Deze principes houden in dat men gewenst gedrag bij de hond bekomt op basis van beloning of straf. De opvoedingsstrategie gebaseerd op beloning betreft positieve bekrachtiging en negatieve

bestrafing. Positieve bekrachtiging bij gewenst gedrag is het omgaan met de hond op een aangename manier. Negatieve bestrafing past men toe bij ongewenst gedrag en houdt in dat een leuke interactie wordt onderbroken. De opvoedingsstrategie gebaseerd op straffen betreft positieve straf en negatieve bekrachtiging. Positieve straf bestaat uit onaangename interacties tussen de hond en het baasje. Negatieve bekrachtiging houdt in dat een onaangename interactie wordt onderbroken als de hond het gewenste gedrag stelt. Belonen en bestraffen zijn prominent aanwezig in de literatuur omtrent opvoeding (Arhant, Bubna-Littitz, Bartels, Futschik, & Troxler, 2010; Herron, Shofer & Reisner, 2009). Er wordt vooral evidentie teruggevonden voor beloningsgerichte opvoeding (belonen van gewenst gedrag). Deze manier van opvoeden leidt tot betere gehoorzaamheid en minder gedragsproblemen. De bestraffende methode zou leiden tot ongehoorzaamheid, angstgerelateerde responsen en agressie (Blackwell, Twells, Seawright & Casey, 2007; Herron et al., 2009; Hilby, Rooney & Bradshaw, 2004). Bovendien vinden Herron et al. (2009) dat vooral de bestraffende methode, zowel direct als indirect aversief, wordt toegepast wat kan leiden tot grote risico's (bijtincidenten). De grootste oorzaak van agressie bij een hond is volgens hen niet het willen domineren tegenover hun baasje zoals vaak in de populaire literatuur wordt gesteld, maar angst uitgelokt voor de bestraffende training. Een verontrustende bevinding is dat de baasjes minder negatieve effecten rapporteren (35%) dan dat er waargenomen (43%) worden door andere beoordelaars. Deze bevinding doet vragen rijzen omtrent de overeenkomst tussen de beoordelingen van baasjes en informanten en wat de mogelijke oorzaak is van een discrepantie tussen deze beoordelingen. Bovenstaande bevindingen zijn steeds hoofdeffecten van opvoeding waardoor er geen rekening gehouden wordt met de persoonlijkheid van de hond en de interactie tussen deze variabelen. In de studie van Herron et al. (2009) nemen ze persoonlijkheid wel in rekening als ze stellen dat de kans op agressie groter wordt bij honden die al agressief van aard zijn, maar ook in deze studie ligt het accent vooral op de hoofdeffecten van opvoeding. Er zijn dus belangrijke tekortkomingen in de literatuur waar te nemen betreffende onderzoek naar interactiepatronen van opvoeding en persoonlijkheid ter verklaring van probleemgedrag bij honden, een verklaringsmodel dat in het onderzoeksdomein bij kinderen wel uitvoerig bestudeerd wordt (zie hoger).

De trainingsmethoden die bij Herron et al. (2009) opvoeding in kaart brengen, zijn te onderscheiden in 4 vormen. Ten eerste beschrijven ze de *aversief confronterende* methode. Dit is een vorm van positief straffen. Voorbeelden hiervan zijn de alfarol (op de rug rollen en naar

beneden duwen), de dominante ligpositie (op de zij leggen en plat houden), de hond forceren met leiband om te liggen, slaan of schoppen, de knie in de borst duwen, in nekvel grijpen, hond gevoel van verstikking geven, leibandcorrectie, de neus van de hond op bevuilde plaatsen duwen, met kracht een voorwerp uit de muil van de hond verwijderen, elektrische schokken en muilkorven. Dan beschrijven ze de *aversief niet-confronterende* trainingsmethode. Deze methode bestaat uit 'neen' of 'sshhtt' roepen, grommen, met waterpistool spuiten, verbaal corrigeren, staren en blootstellen aan een prikkel die de hond bang maakt. De *op beloning gebaseerde* methode bestaat uit het proberen van oogcontact te maken, de clickertraining, voedselbeloning, voedsel als ruilmiddel voor iets dat in de muil zit, speelgoed waar eten in zit en de hond doen zitten. Tot slot heb je de *neutrale trainingsmethoden*. Bij het toepassen van dergelijke methode ga je bijvoorbeeld vermijden of de activiteit van de hond verhogen. Ook het gebruik van feromonen is een neutrale methode omdat honden niet bewust zijn van de toepassing ervan. Daarnaast is de studie van Herron et al. (2009) één van de weinige studies die de informatiebronnen bestudeerd heeft die baasjes gebruiken bij de opvoeding van hun hond. Baasjes gaan vooral af op hun eigen ervaring met een hond of gaan in tweede instantie naar een trainer (vooral bij gedragsproblemen). Dierenartsen worden hierover zelden gecontacteerd en mensen kopiëren eerder specifieke trucjes van televisie dan ze op te zoeken in boeken of op internet. In Arhant et al. (2010) verdelen ze trainingsmethoden in 3 categorieën: *Straf* zoals het trekken aan de leiband, roepen naar de hond, de muil vastgrijpen, slaan met de hand, de alfarol en opschrikken met geluid; *Responsen gebaseerd op beloning bij ongewenst gedrag* zoals troosten door aaien of praten, afleiden met voedsel of speelgoed en negeren of time-out; *Beloningen* met woorden, voedsel, speelgoed, aaien of koesteren. Deze trainingsmethoden, de consistentie in het gedrag van het baasje en de gedeelde activiteiten representeren het gedrag van het baasje. Het gedrag van de hond gaan ze eveneens onderbrengen in 3 categorieën (gehoorzaamheid, exciteerbaarheid/agressiviteit en angstig/bang). De vragenlijst die geconstrueerd wordt voor hun onderzoek, onderwerpen ze aan principale componentenanalyse en varimaxrotatie om de categorieën te bekomen die hoger beschreven worden. Betreffende de conceptualisering van het gedrag van de hond, bekomen ze slechts een 3-dimensionele structuur in tegenstelling tot de 5-dimensionele structuur van Gosling en John (1999). Arhant et al. pretenderen echter niet dat ze persoonlijkheid meten, maar beschrijven eerder op gedragsmatig niveau.

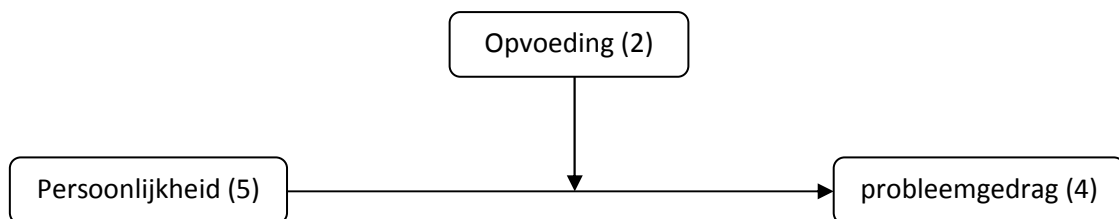
Onderzoek naar andere mogelijke voorspellers van probleemgedrag bij honden vinden we bij Bennet en Rohlf (2007) en Kubinyi, Turcsán en Miklósi (2009). De predictieve waarde voor probleemgedrag (onderverdeeld in 5 factoren: 'ongehoorzaam', 'onvriendelijk/agressief', 'nerveus', 'angstig/destructief' en 'opgewonden') van demografische karakteristieken van het baasje en de hond worden onderzocht, alsook de trainingsmethode en de gedeelde activiteiten. Ze vinden een negatief effect van het aantal mensen in het gezin op sociaal gedrag, gehoorzaamheid en agressie bij een hond en een mogelijke verklaring volgens Bennet en Rohlf is de gedeelde verantwoordelijkheid over de gezinsleden. Baasjes die meer tijd besteden aan hun hond hebben doorgaans kalmere, beter trainbare, minder stoutmoedige en socialere honden. Dit laatste gegeven is vooral afhankelijk van de kwaliteit en kwantiteit van de interacties. Het effect kan ook wederzijds zijn in die zin dat baasjes die meer tijd spenderen aan hun hond, hun hond gaan zien als kalmer, socialer en beter trainbaar. Eigenaars die zich engageren voor training hebben honden die minder probleemgedrag vertonen. Engagement van het baasje en agressie bij de hond zijn voorspellers van de mate waarin gedeelde activiteiten plaatsvinden. Vervolgens vinden ze dat honden meer gedragsproblemen vertonen indien het baasje nog nooit eerder een hond had.

Tot slot vermelden we een aantal bevindingen in de literatuur betreffende leeftijd en geslacht van het baasje en de hond. Studies die onderzoek doen naar de persoonlijkheid van de hond, bespreken deze variabelen vaak niet grondig genoeg (zie boven). Onderzoek naar probleemgedrag (Bennet en Rohlf, 2007; Kubinyi et al., 2009) bij honden bekijken deze karakteristieken veel uitgebreider. Bennet en Rohlf (2007) vinden bijvoorbeeld dat oudere honden agressiever worden maar minder angstig. Voor het geslacht van de hond vinden ze geen effecten. Dezelfde karakteristieken bij de baasjes leveren meer effecten op. Ze vinden dat mannen meer ongehoorzame honden hebben, de honden van vrouwelijke baasjes zijn beter trainbaar, socialer en minder stoutmoedig. De vraag wordt gesteld of deze verschillen er werkelijk zijn of deze enkel door het baasje worden gezien. De leeftijd van het baasje heeft ook een effect op bepaalde gedragskenmerken bij honden, oudere baasjes hebben minder angstige, minder stoutmoedige, beter trainbare en socialere honden.

Doel van het onderzoek

In deze studie beogen we persoonlijkheid van honden van naderbij te bekijken. Hiervoor brengen we een aantal variabelen in rekening waaronder persoonlijkheid van het

baasje, opvoedingsmethoden van het baasje, leeftijd en geslacht van zowel het baasje als de hond en tot slot probleemgedrag. In de literatuur vinden we dus evidentie voor een aantal predictoren zoals opvoeding, persoonlijkheid en demografische variabelen. De meeste studies onderzoeken enkelvoudige effecten en geen interactie-effecten. Met dit onderzoek zullen we, naast de effecten van leeftijd en geslacht, trachten de interactie na te gaan tussen de persoonlijkheid van de hond en opvoedingsmethoden toegepast door het baasje als predictoren voor probleemgedrag bij de hond. Meer bepaald zullen we het modererende effect van de opvoedingsmethoden (positieve opvoeding en negatieve controle) nagaan op het verband tussen de persoonlijkheid (angst, agressie tegenover mensen, activiteit, responsiviteit en agressie tegenover dieren) en het probleemgedrag (stukbijten, iemand van het gezin bijten, binnenshuis doen & aandachttrekkend gedrag stellen terwijl er wordt gegeten). In de literatuur wordt deze interactie uitvoerig onderzocht bij humane wezens, maar wij wensen de parallel door te trekken naar onderzoek op basis van interacties tussen humane en niet-humane wezens.

Voor deze studie wordt een comparatief design gebruikt waarbij we de gegevens geobserveerd bij het humane target (het baasje) als benchmark gaan gebruiken voor het interpreteren van de resultaten bekomen bij het dier als target. De beoordeling wordt gedaan door twee humane wezens (het baasje en een door het baasje geïdentificeerde beoordelaar) over het humane en het niet-humane target.

METHODE

Instrumenten

De NEO-PI-R (Costa & McCrae, 1992b) wordt gebruikt om de persoonlijkheid van het baasje te beschrijven in termen van de dimensies Neuroticisme (N), Extraversie (E), Openheid (O), Altruïsme (A) en Consciëntieusheid (C). Elke domeinfactor wordt opgesplitst in 6 facetten, elk gemeten door 8 items. Er wordt gevraagd zichzelf te beoordelen op een vijf-puntenschaal geordend van “helemaal oneens” tot “helemaal eens”. De interne consistentie van de Nederlandse bewerking van de vragenlijst is goed. Hoekstra et al. (2003) gaven aan dat voor N,

E, O, A en C de waarden van Cronbach's α respectievelijk .92, .90, .86, .87 & .90 zijn. De betrouwbaarheid van de facetschalen was op twee uitzonderingen na bevredigend (Dominantie en Impulsiviteit scoorden minder goed). Door factoranalyse werd de interne structuur bevestigd van de vijf domeinen, en de onafhankelijkheid van de domeinschalen is bevredigend. Zowel convergente als divergente validiteit werden aangetoond.

De betrouwbaarheden die we met onze eigen dataset bekomen zijn minstens even hoog of zelfs nog hoger. Voor de overkoepelende domeinschalen N, E, O, A en C bekomen we respectievelijk .93, .90, .89, .89 & .92 bij de zelfbeoordelingen en .94, .89, .86, .82 & .94 bij de informanten over de baasjes. De Cronbach's α die we bekomen voor de facetschalen zijn opgesomd in Tabel 1. De betrouwbaarheden zijn goed op een paar uitzonderingen na zoals op de schaal 'Betrouwbaarheid' (.66) en de schaal 'Waarden' (.54).

Tabel 1.
Betrouwbaarheden NEO-PI-R

Schalen NEO-PI-R	Zelfbeoordeling	Informant
<u>N: Neuroticisme</u>	<u>.93</u>	<u>.94</u>
N1. Angst	.86	.87
N2. Ergernis	.73	.81
N3. Depressie	.84	.83
N4. Schaamte	.82	.79
N5. Impulsiviteit	.70	.74
N6. Kwetsbaarheid	.80	.84
<u>E: Extraversie</u>	<u>.90</u>	<u>.89</u>
E1. Hartelijkheid	.70	.76
E2. Sociabiliteit	.83	.81
E3. Dominantie	.83	.82
E4. Energie	.72	.75
E5. Avonturisme	.70	.71
E6. Vrolijkheid	.82	.80
<u>O: Openheid</u>	<u>.89</u>	<u>.86</u>
O1. Fantasie	.88	.84
O2. Esthetiek	.82	.84
O3. Gevoelens	.74	.77
O4. Verandering	.63	.55
O5. Ideeën	.76	.78
O6. Waarden	.54	.62
<u>A: Altruïsme</u>	<u>.89</u>	<u>.82</u>
A1. Vertrouwen	.83	.85
A2. Oprechtheid	.78	.79
A3. Zorgzaamheid	.73	.77
A4. Inschikkelijkheid	.68	.75
A5. Bescheidenheid	.80	.80
A6. Medeleven	.67	.68
<u>C: Consciëntieusheid</u>	<u>.92</u>	<u>.94</u>
C1. Doelmatigheid	.70	.79
C2. Ordelijkheid	.76	.74
C3. Betrouwbaarheid	.66	.71
C4. Ambitie	.77	.80
C5. Zelfdiscipline	.81	.87
C6. Bedachtzaamheid	.82	.83

De Dog Personality Questionnaire (DPQ) werd ontworpen door Jones (2008). Deze vragenlijst (75 items) beschrijft de persoonlijkheidseigenschappen van een hond. Zowel de convergente als divergente validiteit zijn in orde. Ook de betrouwbaarheid, waaronder de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid, interne consistentie en test-hertestbetrouwbaarheid, is aanvaardbaar. De vragenlijst bestaat uit 5 factoren en heeft 15 facetten. Elk facet wordt gerepresenteerd door 5 items. De 5 factoren zijn Angst, Agressie tegenover mensen, Activiteit/Exciteerbaarheid, Responsiviteit op training en Agressie tegenover dieren. In deze studie zullen we enkel gebruik maken van de domeinschalen en niet van de facetten. Om aan te tonen wat de factoren precies inhouden, geven we een overzicht van de facetten die verdeeld zijn over deze 5 factoren. *Angst* omvat angst voor mensen, niet-sociale angst, angst voor dieren en angst in de omgang. *Agressie tegenover mensen* omvat zowel algemene als situationele agressie. *Activiteit/Exciteerbaarheid* omvat Exciteerbaarheid, speelsheid, actief engagement en gezelschap. *Responsiviteit op training* omvat trainbaarheid en controleerbaarheid. *Agressie tegenover dieren* omvat tot slot agressie tegenover honden, prooidrift en dominantie over honden. Deze vragenlijst hebben we vertaald naar het Nederlands. Omdat enkele termen in het Engels niet volledig te vatten zijn in het Nederlands, voegden we nog 5 extra items toe aan de itempool (nl. 'mijn hond is luidruchtig', 'mijn hond schrikt snel van onverwachte geluiden (bijv. laten vallen van een pan in de keuken)', 'mijn hond is energiek', 'mijn hond heeft veel kracht' en 'mijn hond is slim'). De betrouwbaarheden (Tabel 2) voor de domeinschalen in de huidige steekproef zijn aanvaardbaar tot goed. Voor de schalen 'Angst', 'Agressie tegenover mensen', 'Activiteit/Exciteerbaarheid', 'Responsiviteit op training' en 'Agressie tegenover dieren' zijn de Cronbach's α .91, .86, .82, .77 & .80 bij de beoordelingen door de baasjes en .88, .84, .83, .82 & .81 bij de beoordelingen door de informanten.

Bij lage betrouwbaarheden hebben we de bijdrage van elk item tot de interne consistentie van de schaal gecontroleerd. De betrouwbaarheid voor de schaal 'Responsiviteit op training' lag aanvankelijk beduidend lager dan voor de andere schalen (baasjes: .69 en informanten: .74). Op facetniveau merken we op dat de betrouwbaarheid voor 'Trainbaarheid' slechts .45 was bij de zelfmeting en .43 bij de beschrijving door de beoordelaar. Na weglating van item 45 (mijn hond leert traag nieuwe trucjes of opdrachten) dat nauwelijks tot negatief bijdroeg aan de schaal, stijgt de betrouwbaarheid op factorniveau tot .77 (baasje) en .82 (beoordelaar) en op facetniveau tot .70 en .72.

Tabel 2.
Betrouwbaarheden DPQ

Schalen DPQ	Zelfbeoordeling	Informant
<u>F1: Angst</u>	<u>.91</u>	<u>.88</u>
F1.1 Angst voor mensen	.91	.76
F1.2 Niet-sociale angst	.81	.76
F1.3 Angst voor andere honden	.72	.73
F1.4 Angst in de omgang	.63	.53
<u>F2: Agressie tegenover mensen</u>	<u>.86</u>	<u>.84</u>
F2.1 Algemene agressie	.80	.77
F2.2 Situationele agressie	.77	.75
<u>F3: Activiteit/Exciteerbaarheid</u>	<u>.82</u>	<u>.83</u>
F3.1 Exciteerbaarheid	.68	.69
F3.2 Speelsheid	.70	.64
F3.3 Actief engagement	.66	.69
F4.4 Gezelschap	.57	.62
<u>F4: Responsiviteit op training</u>	<u>.77</u>	<u>.82</u>
F4.1 Trainbaarheid	.70	.72
F4.2 Controleerbaarheid	.60	.68
<u>F5: Agressie tegenover dieren</u>	<u>.80</u>	<u>.81</u>
F5.1 Agressie tegenover honden	.89	.89
F5.2 Prooidrift	.66	.67
F5.3 Dominantie over andere honden	.57	.59

WOEF (Van Leeuwen, 2010) bevraagt de opvoeding van de hond door het baasje en is een door de auteurs aangepaste versie van de SOG, Schaal voor Ouderlijk Gedrag (Van Leeuwen & Vermulst, 2004b) dewelke in de inleiding reeds werd besproken. Deze vragenlijst is een uitstekende basis voor het opstellen van een vergelijkbare vragenlijst voor de manier waarop baasjes hun honden opvoeden. Afgezien van een kleine aanpassing aan de benaming, hebben we de meeste schalen van de SOG overgenomen voor de samenstelling van de WOEF. De schalen Monitoring en Autonomie worden weggelaten gezien deze schalen niet zo gemakkelijk toe te passen zijn op honden. De criteria die we gebruikt hebben om de schaal aan te passen naar het opvoedend gedrag van eigenaars van honden kan men terugvinden bij Arhant et al. (2010) in hun onderzoek naar het gedrag van hondenbaasjes en het probleemgedrag van hun honden. Aansluitend hierbij hebben we ook gebruik gemaakt van de criteria beschreven bij Herron et al. (2009). Beide studies werden reeds in de inleiding besproken. De WOEF bestaat uit 7 schalen: *Positief opvoedend gedrag*, *Regels*, *Belonen*, *Straffen*, *Hard of fysiek straffen*, *Inconsistent straffen* en *Negeren*. In totaal zijn er 34 stellingen waarop de participanten aan de hand van een vijf-puntenschaal, met aan het ene uiteinde '(bijna) nooit' en aan het andere uiteinde '(bijna) altijd', moeten aangeven in welke mate zij een bepaald gedrag stellen bij hun hond.

Tabel 3.

Betrouwbaarheden WOEF

WOEF schalen	Zelfbeoordeling
<u>1: Positief opvoedend gedrag</u>	.68
<u>2: Regels</u>	.74
<u>3: Belonen</u>	.55
<u>4: Straffen</u>	.44
<u>5: Hard en fysiek straffen</u>	.55
<u>6: Inconsistent straffen (1 item)</u>	/
<u>7: Negeren</u>	.58

De betrouwbaarheden van de 7 eerder genoemde schalen zijn respectievelijk .68, .74, .55, .44, .55 & .58 voor de laatste schaal. Bemerkt dat hier slechts 6 betrouwbaarheden opgesomd zijn in plaats van 7. Dit heeft als reden dat de betrouwbaarheid voor schaal 6 (Inconsistent straffen) niet berekend kan worden omdat deze schaal slechts 1 item bevat. Slechts de eerste 2 schalen hebben een goede betrouwbaarheid. Als we bijvoorbeeld naar de individuele bijdrage kijken van de items op de schaal 'Straffen', zien we dat item 22 (Ik leid mijn hond af, bijvoorbeeld met speelgoed of eten, wanneer hij/zij iets doet wat ik niet goedkeur) en item 30 (Mijn hond krijgt een muilkorf bij ongewenst gedrag) nauwelijks een bijdrage leveren. Item 22 draagt vermoedelijk nauwelijks bij omdat het eerder afleiden dan straffen betreft en item 30 beschrijft het gebruik van een muilkorf wat vermoedelijk niet vaak wordt gebruikt door baasjes. Indien we item 30 uit de itempool halen, blijft de betrouwbaarheid hangen op .44 en indien we item 22 uit de pool halen, stijgt de betrouwbaarheid naar .56. Als we beide items niet meer opnemen stijgt de betrouwbaarheid tot .57 wat nog steeds relatief zwak is. Straffen kunnen opgedeeld worden in negatieve straffen (wegnemen beloning) en positieve straffen (toedienen aversieve stimulus). Dit kan een reden zijn waarom de betrouwbaarheid niet hoger ligt, gezien we twee verschillende aspecten meten.

Naderhand hebben we een factoranalyse uitgevoerd die 2 duidelijk interpreteerbare factoren aangaf die samen 22% van de variantie verklaarden. Nadat we deze twee factoren geroteerd hadden, bekwamen we een factor dewelke 14% van de variantie verklaarde en waar vooral items op laadden die peilen naar regels en positief opvoedend gedrag en een factor dewelke 8% van de variantie verklaarde en waar vooral items op laadden die peilen naar negatieve controle. Deze 2 hogere-orde factoren werden ook gerapporteerd bij de SOG (Van Leeuwen, 2010), namelijk warmte/ondersteuning en controle. De opvoedingsondersteunende dimensie bestaat uit de subschalen Regels stellen en Positief ouderlijk gedrag, de controledimensie bestaat uit de subschalen Straffen, Hard straffen en Negeren. Omdat het

hier opvoedingsgedrag betreft dat eerder straffend is, benoemden ze deze SOG-dimensie als Negatieve controle.

De CRITERIUMVARIABLEN beschrijven observeerbaar en meetbaar gedrag bij de hond en kunnen opgedeeld worden in enerzijds adaptatiecriteria en anderzijds prestatiecriteria. De adaptatiecriteria hebben we getracht in kaart te brengen aan de hand van een vragenlijst met een 12-tal vragen (zie Tabel a in bijlage) die peilen naar het (probleem)gedrag van de hond. Vertoont de hond bijvoorbeeld probleemgedrag zoals stukbijten indien hij of zij alleen gelaten wordt of gaat de hond bedelen terwijl de baasjes eten. Deze vragen diende men te beantwoorden aan de hand van een 5-punt Likertschaal (helemaal oneens tot helemaal eens). Daarnaast gaan we een prestatie criterium toevoegen aan het onderzoek. Dit prestatie criterium representeert de tijd die een baasje en zijn hond nodig hadden om een hindernissenparcours te voltooien. Meerbepaald gingen we hiervoor op zoek naar baasjes die met hun hond hadden deelgenomen aan een dogsurvival. We wisten de prestatiegegevens (de gepresteerde tijd) te bekomen van de deelnemers aan de meest recente dogsurvivals georganiseerd te Averbode en te Tremelo. Daarna werden deze baasjes aangesproken om tevens deel te nemen aan dit onderzoek. Op deze manier kunnen we enerzijds de effecten van persoonlijkheid en opvoeding nagaan op het probleemgedrag van de hond alsook op de prestaties van de hond.

Participanten

Het rekruteren van deelnemers gebeurde op twee manieren. Zoals reeds werd vermeld hadden we de deelnemers van de meest recente dogsurvivals te Averbode en Tremelo gecontacteerd en opgeroepen om deel te nemen aan dit onderzoek waarvan we dus bijkomende gegevens hadden, namelijk de gepresteerde tijd in een dogsurvival. Daarnaast hebben we mensen gerekruteerd door oproepen te plaatsen op websites en forums. Aanvullend hebben we beroep gedaan op kennissen en de studenten psychologie aan de Universiteit Gent. We hebben naar al deze mensen een uitnodigingsbrief verstuurd om deel te nemen aan het onderzoek. In deze brief werd meer uitleg gegeven over het onderzoek en werden ook een gepersonaliseerde login en paswoord meegegeven. Uiteindelijk kregen 749 mensen een code doorgestuurd waarvan 334 effectief ingelogd hebben op het internetplatform, waarbij 275 participanten de NEO-PI-R hebben ingevuld, 274 hebben de WOEF volledig afgewerkt en 272 vulden tevens de DPG in. De participanten werden verder

uitgenodigd om een andere beoordelaar te identificeren die henzelf en hun hond kon beschrijven. Uiteindelijk werd van 129 baasjes en 128 honden een beschrijving gegeven door een beoordelaar. Er werd geen beloning gegeven voor deelname aan het onderzoek.

De gemiddelde leeftijd van de deelnemers was 34jaar ($SD= 12,41$ jaar; min= 14jaar; max= 65jaar). 75,4% van de deelnemers waren vrouwen, 24,6% waren mannen. Een overzicht van de persoonlijke gegevens van het baasje wordt gegeven in Tabel4.

Tabel 4.
Personalia Baasje

Criteria (N=334)	N	Percentage
<u>Burgerlijke Staat</u>		
Gehuwd	102	30,5%
Ongehuwd	72	21,6%
Samenwonend	73	21,9%
Gescheiden	8	2,4%
Weduwe/Weduwenaar	4	1,2%
Nieuw samengesteld gezin na echtscheiding	3	0,9%
Nieuw samengesteld gezin na overlijden partner	1	0,3%
Thuiswonend bij de ouders	71	21,3%
<u>Huidige Beroepssituatie</u>		
Werkzaam	215	64,4%
Niet in dienst (niet werkzoekend)	17	5,1%
Werkloos (werkzoekend)	11	3,3%
Ziekteverlof (enkel >1maand)	4	1,2%
Gepensioneerd	9	2,7%
Student	78	23,4%
<u>Huidig Beroep</u>		
Niet van toepassing	109	32,6%
Huisvrouw/Huisman	16	4,8%
Arbeider/Arbeidster	44	13,2%
Bediende	129	38,6%
Zelfstandige	17	5,1%
Zelfstandig vrij beroep	6	1,8%
Kaderfunctie	13	3,9%

De personalia van de hond werden ook bevraagd en van de 334 deelnemers hebben 271 dit ingevuld. Van de beoordeelde honden waren 53,3% een reu en 46,7% een teef. Wat de leeftijd van de deelnemende honden op het moment dat de vragenlijsten werden ingevuld betreft, kunnen we stellen dat de gemiddelde leeftijd 61 maand was ($SD= 39$ maand; min= 2.75 maand; max= 182.25 maand) met een aantal uitschieters van 13jaar en 15jaar. 84 honden of 31,4% werden aangekocht toen ze ongeveer 8 weken oud waren en 72,9% van de honden werden aangekocht voor de leeftijd van 13 weken. Vermoedelijk gaat het hier vaak om honden aangekocht bij een fokker toen ze nog pup waren, maar werd er wel rekening gehouden met de socialisatiefase (de pup mag pas na de eerste 8 levensweken het nest verlaten in het belang van de ontwikkeling van de pup). Slechts 4 participanten hebben hun hondje al van bij de

geboorte. Sommigen adopteerden een hond die reeds 9 jaar oud was. Deze laatste betreffen vooral honden die herplaatst zijn of uit een asiel geadopteerd werden. Hierbij aansluitend geven 206 baasjes of 76% aan dat zijn of haar gezin het eerste gezin is voor hun hond. Dit ligt in lijn met het gegeven dat bijna drie op vier baasjes hun hond aankochten vooraleer de hond 13 weken oud was. De helft, zo'n 51,3%, van de beoordeelde honden is de enige hond in het gezin, de andere helft leeft samen met één of meerdere honden. 24,4% van de participanten hebben 2 honden rondlopen, 12,2% hebben er 3 en een kleine 5% hebben er 4 of meer rondlopen. Daarvan zijn er baasjes die op dit moment 10 of zelfs 13 honden hebben (gemiddelde= 2). 80 % van deze mensen hadden voorheen ook al honden. 40% hadden voor hun huidige hond of honden, slechts één hond gehad, de andere 40% had reeds tussen de 2-6 honden voorafgaand aan de huidige hond. Sommigen stellen dat ze zeker een 20-tal honden hebben gehad, in de meeste gevallen betreft dit mensen die zelf honden fokken. Niettemin deze uitschieters, gingen er op basis van deze dataset gemiddeld 2 tot 3 honden vooraf aan de huidige hond. In het onderzoek werd ook gevraagd of hun hond puppy's had gekregen en indien dit het geval was, hoeveel nesten er geweest zijn. Zo'n 10,6% van de honden hebben één of meer nesten gehad. Tot slot werd eveneens gepeild naar het al dan niet volgen van een hondentraining. 193 baasjes of 71,2% hebben deelgenomen of nemen deel aan een training met hun hond. De meest voorkomende redenen waarom ze met hun hond naar de training gingen of gaan, zijn: gehoorzaamheid & opvoeding, socialisatie met andere honden, versterking relatie hond-baasje, plezier voor de hond, hobby voor het baasje, competitiegericht, of voor het behandelen van agressie of angst.

Procedure

De deelnemers hebben, naast een aantal persoonlijke gegevens over zichzelf (beroep, burgerlijke staat, geslacht, leeftijd...) en over de hond (geslacht, leeftijd...), 3 vragenlijsten (NEO-PI-R, DPQ & WOEF) online ingevuld. De criteriumvariabelen die peilen naar het probleemgedrag van de hond werden gemeten door extra vragen toe te voegen aan de set van vragenlijsten. Eenzelfde procedure werd gebruikt voor alle deelnemers. Voor de deelnemers aan de dogsurvival te Averbode en/of Tremelo, waren additionele gegevens ter beschikking gesteld door de organisatoren in verband met de tijd die de honden en de baasjes op het hindernissenparcours hadden gerealiseerd. Zoals reeds werd vermeld dienden de baasjes een beoordelaar te identificeren nadat de ze de set van vragenlijsten op het assessmentplatform hadden ingevuld. De baasjes kregen de kans om een tweede persoon uit te nodigen die zowel

het baasje als diens hond op hun persoonlijkheid zou beoordelen. Ze konden beoordelaars direct uitnodigen door hun e-mailadres in te vullen op de website. Vervolgens werd een automatische uitnodigingsmail, met dezelfde persoonlijke code als van het baasje, verstuurd naar die persoon die ook vergezeld kon worden door een persoonlijke uitnodiging van het baasje. Het verzamelen van de data gebeurde tijdens de zomerperiode van 2010.

Statistische analyses

Het onderzoek was cross-sectioneel wat impliceert dat we geen oorzakelijke verbanden kunnen onderzoeken. In eerste instantie gingen we de samenhang na tussen de persoonlijkheid van de hond (gemeten aan de hand van de DPQ), de persoonlijkheid van het baasje (gemeten aan de hand van de NEO-PI-R), de criteriumvariabelen, de opvoedingsmethoden en variabelen zoals leeftijd en geslacht.

Om significante interacties te detecteren tussen persoonlijkheid en opvoeding hebben we hiërarchische regressieanalyses uitgevoerd. De interactietermen zijn een cross-product van de persoonlijkheidsvariabelen en de opvoedingsvariabelen. Vervolgens werden de significante interacties geïnterpreteerd door het plotten van de enkelvoudige regressies voor hoge (1 SD boven gemiddelde), gemiddelde en lage (1 SD onder gemiddelde) waarden voor de moderatorvariabelen. De significanties van de slopes voor deze enkelvoudige regressies en het verschil tussen de slopes werden getest met *t*-toetsen. Daarna werden de interactiepatronen geïnterpreteerd, na inspectie van de tekens van de regressiecoëfficiënten van de 2 onafhankelijke variabelen (B1 en B2) en de interactie (B3). Drie theoretisch betekenisvolle interacties kunnen onderscheiden worden (Cohen, Cohen, West & Aiken; 2003): (a) *synergistic* of *enhancing interactions*, waarin alle drie de regressiecoëfficiënten eenzelfde teken hebben, wat indiceert dat de combinatie van de predictoren een versterkend effect heeft bovenop het additieve effect, (b) *buffering interactions*, waarin de 2 predictoren regressiecoëfficiënten hebben met tegenovergestelde tekens, wat betekent dat de ene predictor het effect van de andere predictor afzwakt (bijvoorbeeld een protectieve factor en een risicofactor) en (c) *interference* of *antagonistic interactions*, waarin beide predictoren eenzelfde teken hebben, maar de interactie een ander teken heeft, wat een compenserend effect indiceert.

RESULTATEN

Algemene bevindingen

Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid: De zelfbeoordelingen van de baasjes en de beoordelingen door de informanten op de NEO-PI-R correleren positief en significant met correlaties van respectievelijk .58, .64, .50, .54 & .48 ($p < .01$) voor de schalen N, E, O, A en C. De beoordelingen door baasjes en informanten op de DPQ zijn nog wat hoger met significante correlaties van .75, .63, .70, .66 & .73 ($p < .01$) voor respectievelijk de schalen Angst, Agressie tegenover mensen, Activiteit, Responsiviteit en Agressie tegenover dieren, zonder correcties voor meetonbetrouwbaarheid.

Persoonlijkheid en leeftijd: We kunnen een samenhang waarnemen tussen leeftijd van de hond en een aantal persoonlijkheidsdomeinen bij de hond. Er is een positieve samenhang tussen leeftijd en agressie tegenover mensen ($r = .15$, $p < .05$) en tegenover dieren ($r = .14$, $p < .05$). Er is een negatieve samenhang tussen leeftijd en activiteit ($r = -.37$, $p < .01$). Bij de metingen van de informanten vinden we enkel de negatieve samenhang tussen leeftijd en activiteit terug ($r = -.30$, $p < .01$). Deze daling in activiteit bij honden naarmate ze ouder worden is ook terug te vinden bij mensen, namelijk een daling in extraversie. Naast een daling in extraversie, kunnen we ook een daling opmerken in neuroticisme en openheid, maar een stijging in Altruïsme en Conscientieusheid naarmate de baasjes ouder worden ($r = -.19$, $p < .01$; $-.12$, $p < .05$; $-.06$; $.17$, $p < .01$ en $.12$, $p < .05$) voor respectievelijk de schalen N, E, O, A en C bij de zelfbeoordeling maar in mindere mate bij de beoordeling door informanten waar we enkel voor Openheid een significante correlatie kunnen weerhouden ($r = -.13$; $-.01$; $.17$ ($p < .05$); $.15$ en $.06$). We hebben tevens gekeken naar een eventuele samenhang tussen de leeftijd van het baasje en de persoonlijkheid van de hond en we vinden bij de beoordelingen door het baasje een correlatie voor angst ($-.18$, $p < .05$) en bij de beoordelingen door de informanten een correlatie voor activiteit ($-.20$, $p < .05$).

Persoonlijkheid en geslacht: We vinden een effect voor geslacht op persoonlijkheid van de hond bij de beoordeling door het baasje ($F(5,267) = 2.70$, $p < .05$), maar niet bij de beoordeling door de informant ($F(5,121) = 1.41$, $p = .23$). We vinden vooral hogere waarden bij de teefjes voor angst en hogere waarden bij reutjes voor activiteit (Tabel 7). Bij de zelfbeoordelingen vinden we eveneens een effect van geslacht van het baasje op de

persoonlijkheid van het baasje ($F(5,326)= 10.34, p<.001$), namelijk een effect voor neuroticisme en altruïsme waar vrouwen op beiden hoger scoren (Tabel 8). Bij de beoordelaars vinden we voor de baasjes ook een effect ($F(5,142)= 4.66, p=.001$), een hogere score op neuroticisme en openheid bij vrouwen. Het geslacht van het baasje heeft tenslotte een effect op de persoonlijkheid van de hond ($F(5,268)= 2.25, p=.05$), de honden van vrouwelijke baasjes scoren hoger op angst ($M = 2.73$) dan de honden van mannelijke baasjes ($M = 2.52$).

Tabel 7.
Relatie tussen leeftijd en persoonlijkheid bij de hond

DPQ	Geslacht	Baasje		Informant	
		Gemiddelde	SD	Gemiddelde	SD
Angst	1	2.59	.61	2.69	.56
	2	2.77	.74	2.79	.65
	Totaal	2.68	.68	2.74	.61
Agressie tgo M.	1	1.78	.63	1.85	.57
	2	1.81	.62	1.77	.55
	Totaal	1.80	.63	1.81	.56
Activiteit	1	4.30	.47	4.15	.48
	2	4.13	.57	4.10	.55
	Totaal	4.22	.53	4.12	.51
Responsiviteit	1	4.95	.62	4.72	.73
	2	5.02	.60	4.91	.65
	Totaal	4.98	.61	4.82	.70
Agressie tgo D.	1	2.90	.66	2.90	.59
	2	2.92	.63	2.88	.67
	Totaal	2.91	.65	2.89	.63

1 = Reu; 2 = Teef

Tabel 8.
Relaties tussen leeftijd en persoonlijkheid bij het baasje

NEO-PI-R	Geslacht	Zelfbeoordeling		Informant	
		Gemiddelde	SD	Gemiddelde	SD
Neuroticisme	1	2.59	.43	2.42	.50
	2	2.95	.50	2.85	.48
	Totaal	2.86	.49	2.77	.51
Extraversie	1	3.32	.38	3.28	.41
	2	3.27	.42	3.23	.39
	Totaal	3.28	.41	3.24	.40
Openheid	1	3.29	.36	3.01	.33
	2	3.37	.39	3.16	.33
	Totaal	3.36	.38	3.14	.33
Altruïsme	1	3.33	.36	3.53	.45
	2	3.45	.36	3.51	.41
	Totaal	3.42	.36	3.51	.42
Conciëntieusheid	1	3.49	.40	3.63	.48
	2	3.37	.43	3.54	.46
	Totaal	3.40	.43	3.55	.46

1 = Man; 2 = Vrouw

Opvoeding, leeftijd en geslacht: Alleen positief opvoedend gedrag hangt negatief samen met de leeftijd van de hond ($r = -.21, p<.01$), terwijl leeftijd van het baasje positief

samenhangt met positief opvoedend gedrag ($r = .20, p < .01$) en negatief met negatieve opvoeding ($r = -.16, p < .01$). Er zijn geen effecten voor de opvoedingsvariabelen van geslacht.

Probleemgedrag: In Tabel 9 zijn de onderlinge correlaties tussen de criteriumvariabelen terug te vinden. Uit deze correlaties kunnen we afleiden dat de variabelen onderling niet voldoende correleren om er 1 factor van te maken. Dit impliceert dat we de criteriumvariabelen afzonderlijk zullen moeten onderzoeken. Bijtincidenten (binnen het gezin) hangen positief samen met bijtincidenten (buiten het gezin), behoefte binnenshuis doen, stukbijten (indien niet alleen gelaten) en negatief met alleen gelaten worden bij kinderen. De correlaties voor bijtincidenten (buiten het gezin) zijn grotendeels gelijkaardig maar er is geen samenhang met stukbijten en er is wel een positieve correlatie met aandachttrekkend gedrag. Verder vinden we een positieve correlatie tussen behoefte binnenshuis doen enerzijds en aandachttrekkend gedrag en stukbijten (indien alleen gelaten) anderzijds. We vinden tevens een positieve samenhang tussen aandachttrekkend gedrag en stukbijten. Het stukbijten (indien alleen gelaten) correleert sterk met stukbijten (indien niet alleen gelaten). Al dan niet alleen laten bij kinderen correleert sterk met het aantal bijtincidenten.

Tabel 9.
Correlaties adaptatiecriteriumvariabelen

Criteriumvariabelen	1.	2.	8.	9.	10.	11.	12.
1.							
2.	.23**						
8.	.13*	.17**					
9.	0	.14*	.22**				
10.	0	0	.19**	.19**			
11.	.23**	0	0	.20**	.47**		
12.	-.22**	-.28**	0	0	0	0	

* = $p < .05$, ** = $p < .01$, *** = $p < .001$; 1 = bijtincidenten (binnen gezin), 2 = bijtincidenten (buiten gezin), 8 = behoefte binnenshuis doen, 9 = aandachttrekkend gedrag aan tafel, 10 = stukbijten (alleen thuis), 11 = stukbijten (niet alleen thuis) en 12 = alleen laten bij kinderen.

De afzonderlijke criteriumvariabelen stukbijten (al dan niet als ze alleen gelaten worden) vertonen ook correlaties met de leeftijd van de hond: voor stukbijten als ze alleen gelaten worden ($r = -.25, p < .01$); voor stukbijten als ze niet alleen gelaten worden ($r = -.15, p < .05$). Met de leeftijd van hun baasje vertoont het probleemgedrag aandacht trekken een negatieve significante samenhang, ($r = -.15, p < .05$). Voor geslacht van de hond vinden we geen significant effect ($F(1,271) = 2.04, p = .06$).

Predictoren van probleemgedrag

Persoonlijkheid en opvoeding: In deze studie willen we nagaan of er een associatie bestaat tussen opvoedend gedrag en persoonlijkheid. Enerzijds vergelijken we zowel positieve opvoeding als negatieve controle met de persoonlijkheid van het baasje, anderzijds vergelijken we eveneens zowel positieve opvoeding als negatieve controle met de persoonlijkheid van de hond. Neuroticisme van het baasje correleert negatief met positief opvoedend gedrag ($r = -.17$, $p < .01$), terwijl Altruïsme negatief correleert met negatieve controle ($r = -.15$, $p < .05$). Als we de correlaties bekijken tussen opvoedend gedrag en de persoonlijkheid van de hond, vinden we meer en sterkere correlaties terug. Positief opvoedend gedrag hangt het sterkst samen met responsiviteit ($r = .43$, $p < .01$). Hoe responsiever de hond is op training, hoe vaker gebruik wordt gemaakt van beloning. Verder hangt positief opvoedend gedrag samen met activiteit ($r = .27$, $p < .01$), angst ($r = -.24$, $p < .01$) en agressie tegenover mensen ($r = -.27$, $p < .01$) en tegenover dieren ($r = -.16$, $p < .01$). Daarmee samenhangend vinden we dat bij agressieve honden, zowel tegenover mensen ($r = .18$, $p < .01$) als tegenover dieren ($r = .14$, $p < .05$), vaker negatieve controle wordt toegepast door hun baasje. Voor negatieve controle vinden we een positieve correlatie met activiteit ($r = .19$, $p < .01$) en een negatieve correlatie met responsiviteit ($r = -.16$, $p < .01$). Opvallend gegeven is dat activiteit positief samenhangt met zowel positieve opvoeding als negatieve controle.

Persoonlijkheid en probleemgedrag: We vinden dat angst positief correleert met bijtincidenten, stukbijten (indien alleen thuis), behoefte doen binnenshuis en aandachttrekkend gedrag en negatief correleert met alleen gelaten worden bij kinderen. Agressie tegenover mensen en agressie tegenover dieren vertonen eenzelfde correlatiepatroon. Activiteit hangt negatief samen met behoefte binnenshuis doen en positief met stukbijten (indien alleen gelaten). Responsiviteit hangt negatief samen met bijtincidenten (bij eigen gezinsleden), behoefte binnenshuis doen, aandachttrekkend gedrag en stukbijten en positief met alleen gelaten worden bij kinderen. Tot slot kunnen we stellen dat er een positieve correlatie bestaat tussen de persoonlijkheidseigenschappen activiteit, angst en responsiviteit enerzijds en het volgen van een hondentraining anderzijds. De correlaties zijn terug te vinden in tabel 10.

Tabel 10.
Correlaties adaptatiecriteriumvariabelen en DPQ

Criterium/DPQ	Angst	Agressie tgo Mensen	Activiteit	Responsiviteit	Agressie tgo Dieren
1.	.20**	.42**	0	-.18**	.25**
2.	.22**	.39**	0	0	.21**
8.	.25**	.16*	-.15*	-.29**	0
9.	.14*	.19**	0	-.31**	0
10.	.17**	.13*	.14*	-.23**	.15*
11.	0	0	0	-.27**	0
12.	-.23**	-.42**	0	.14*	-.30**

* = $p < .05$, ** = $p < .01$, *** = $p < .001$

Opvoeding en probleemgedrag: De 2 factoren (Positieve Opvoeding en Negatieve Controle) die na factoranalyse werden bekomen, vertonen eveneens een aantal significante correlaties met probleemgedrag bij de hond. Positieve Opvoeding hangt significant samen met Behoeft Binnenshuis Doen ($r = -.13$, $p < .05$) en Aandachttrekkend Gedrag Aan Tafel ($r = -.22$, $p < .01$), terwijl Negatieve Controle geassocieerd is met Stukbijten indien de hond niet alleen thuis is ($r = .14$, $p < .05$).

Interactie persoonlijkheid en opvoeding als predictor voor probleemgedrag: Aan de hand van hiërarchische regressieanalyse gaan we het effect na van de persoonlijkheid van de hond (DPQ) en opvoeding gegeven door het baasje (WOEF) op het probleemgedrag van de hond (criteriumvariabelen). Voor deze onderzoeksvraag maakten we enkel gebruik van 4 gestandaardiseerde criteriumvariabelen, namelijk stukbijten, bijtincidenten binnen het gezin, behoefte binnenshuis doen en aandacht vragen aan tafel. De variabelen stukbijten indien alleen gelaten en stukbijten indien niet alleen gelaten werden gemiddeld tot één variabele, namelijk stukbijten. Twee moderator-effecten zijn predictief voor probleemgedrag bij de hond wanneer de opvoeding wordt toegevoegd bij de persoonlijkheid. Er werd een significante interactie gevonden tussen Agressie Tegenover Mensen en Negatieve Controle als voorspellers voor Behoeft Binnenshuis Doen $R^2_{\text{change}} = .040$ en $F_{\text{change}}(1,124) = 5.519$, $p < .05$. Er werd eveneens een significante interactie gevonden tussen Responsiviteit en Positieve Opvoeding als voorspellers voor Aandachttrekkend Gedrag Aan Tafel $R^2_{\text{change}} = .045$ en $F_{\text{change}}(1,124) = 6.163$, $p < .05$. Omdat we meerdere regressieanalyses tegelijk doorvoeren op de afhankelijke variabelen dienen we de Bonferroni-correctie toe te passen willen we de kans op type I fouten verkleinen. Na Bonferroni-correctie zijn de interacties die eerder werden gevonden, niet meer significant. Omdat er geen significante interacties gevonden worden, kunnen we de hoofdeffecten eenduidig bespreken. In de tabellen 11, 12, 13 en 14 is een overzicht terug te vinden van getoetste variabelen.

Tabel 11.
Moderators voor Stukbijten

Variabele	F	B	Variabele	F	B
Ang, Neg	5.564**	.252**, .169	Ang, Pos	4.042*	.232*, -.063
Ang x Neg	.459	.059	Ang x Pos	.059	-.051
AgrM, Neg	2.461	.143, .144	AgrM, Pos	2.102	.125, -.105
AgrM x Neg	.628	-.075	AgrM x Pos	.827	.082
Act, Neg	4.265*	.244*, .103	Act, Pos	4.702*	.243**, -.133
Act x Neg	1.061	.097	Act x Pos	.284	-.047
Resp, Neg	5.179**	-.229**, .141	Resp, Pos	4.092*	-.236**, -.014
Resp x Neg	.022	-.013	Resp x Pos	2.845	.156
AgrD, Neg	1.613	.034, .154	AgrD, Pos	.953	.030, -.097
AgrD x Neg	.010	-.009	AgrD x Pos	.727	.080

Noot: Ang = Angst, AgrM = Agressie tegenover mensen, Act = Activiteit, Resp = Responsiviteit en AgrD = Agressie tegenover dieren. Neg = Negatieve Controle en Pos = Positieve opvoeding. * $p \leq .05$; ** $p \leq .01$; *** $p \leq .001$

Tabel 12.
Moderators voor Bijtincidenten

Variabele	F	B	Variabele	F	B
Ang, Neg	6.886***	.267**, .212*	Ang, Pos	4.274*	.231*, .049
Ang x Neg	1.212	.095	Ang x Pos	1.330	.106
AgrM, Neg	4.220*	.174, .172	AgrM, Pos	2.516	.170, .057
AgrM x Neg	.206	-.042	AgrM x Pos	1.187	.098
Act, Neg	2.482	.046, .198*	Act, Pos	.245	.035, .056
Act x Neg	2.134	.138	Act x Pos	.609	.071
Resp, Neg	2.644	-.045, .196*	Resp, Pos	.468	-.077, .086
Resp x Neg	.976	-.087	Resp x Pos	.469	.066
AgrD, Neg	3.303*	.113, .187*	AgrD, Pos	1.147	.119, .048
AgrD x Neg	.020	-.013	AgrD x Pos	.059	.023

Noot: Ang = Angst, AgrM = Agressie tegenover mensen, Act = Activiteit, Resp = Responsiviteit en AgrD = Agressie tegenover dieren. Neg = Negatieve Controle en Pos = Positieve opvoeding. * $p \leq .05$; ** $p \leq .01$; *** $p \leq .001$

Tabel 13.
Moderators voor Behoeft Binnenshuis Doen

Variabele	F	B	Variabele	F	B
Ang, Neg	4.977**	.271**, .068	Ang, Pos	5.963**	.249**, -.127
Ang x Neg	.067	.023	Ang x Pos	.074	-.025
AgrM, Neg	4.354*	.321***, .038	AgrM, Pos	6.141**	.238**, -.162
AgrM x Neg	5.519*	-.214	AgrM x Pos	.754	.076
Act, Neg	2.282	-.133, .104	Act, Pos	4.702*	-.152, -.152
Act x Neg	1.986	.134	Act x Pos	.428	.058
Resp, Neg	3.949*	-.233**, .045	Resp, Pos	4.092*	-.220*, -.113
Resp x Neg	1.014	-.088	Resp x Pos	.262	.047
AgrD, Neg	2.029	.169, .041	AgrD, Pos	.953	.162, -.163
AgrD x Neg	.000	-.002	AgrD x Pos	.548	.068

Noot: Ang = Angst, AgrM = Agressie tegenover mensen, Act = Activiteit, Resp = Responsiviteit en AgrD = Agressie tegenover dieren. Neg = Negatieve Controle en Pos = Positieve opvoeding. * $p \leq .05$; ** $p \leq .01$; *** $p \leq .001$

Tabel 14.
Moderators voor Aandacht vragen

Variabele	F	B	Variabele	F	B
Ang, Neg	2.738	.133, .177*	Ang, Pos	2.278	.098, -.138
Ang x Neg	.630	.071	Ang x Pos	.231	-.045
AgrM, Neg	2.510	.128, .158	AgrM, Pos	2.883	.152, -.172
AgrM x Neg	.585	-.072	AgrM x Pos	1.410	-.106
Act, Neg	1.807	.005, .164	Act, Pos	2.037	.063, -.163
Act x Neg	.049	-.021	Act x Pos	.211	.041
Resp, Neg	4.196*	-.187*, .156	Resp, Pos	3.714*	-.189*, -.051
Resp x Neg	.000	.001	Resp x Pos	6.163*	.227*
AgrD, Neg	2.060	-.071, .168	AgrD, Pos	1.861	-.004, -.191*
AgrD x Neg	.131	.033	AgrD x Pos	2.192	-.137

Noot: Ang = Angst, AgrM = Agressie tegenover mensen, Act = Activiteit, Resp = Responsiviteit en AgrD = Agressie tegenover dieren. Neg = Negatieve Controle en Pos = Positieve opvoeding. * $p \leq .05$; ** $p \leq .01$; *** $p \leq .001$

De hoofdeffecten die nu besproken zullen worden, zijn partiële correlaties (gecontroleerd voor een derde variabele) in tegenstelling tot de hoofdeffecten die we eerder hebben besproken en bekomen werden door middel van Pearson product-moment correlaties. Volgende correlaties waren significant verschillend van 0, $p \leq .005$ (Bonferroni-correctie): stukbijten correleert positief met angst na controle voor negatieve controle. Bijtincidenten correleert positief met angst na controle voor negatieve controle. Behoeft binnenshuis doen correleert na controle voor negatieve controle tenslotte positief met agressie tegenover mensen en met angst.

Nadat we de effecten en interactie-effecten van de persoonlijkheid van de hond en de opvoeding gegeven door het baasje hadden onderzocht als voorspellers van probleemgedrag bij de hond, was het de bedoeling om tevens de effecten en interactie-effecten van de persoonlijkheid en de opvoeding te onderzoeken als voorspellers voor het prestatie criterium (de snelheid waarmee de hond samen met zijn baasje een hindernissenparcours kon voltooien). Hiervoor mikten we dus op een massale deelname van baasjes (ongeveer een 300-tal) die reeds hadden deelgenomen aan de dogsurvival te Averbode en Tremelo. Uit deze populatie kunnen we slechts een 30-tal participanten halen voor deze studie waardoor de steekproef niet voldoende groot was om de interactie-effecten van persoonlijkheid en opvoeding na te gaan op dit prestatie criterium.

DISCUSSIE

Dit onderzoek had als objectief om na te gaan wat de invloed was van persoonlijkheid en opvoedingmethoden op probleemgedrag bij honden. Voorgaande studies (Gosling, 2001; Gosling & John, 1999; Gosling et al., 2003; Gosling & Vazire, 2002; Jones & Gosling, 2005; Saetre et al., 2005) leverden reeds een belangrijke bijdrage aan de bestaande literatuur over honden door onderzoek te doen naar de aanwezigheid en meetbaarheid van persoonlijkheid bij de hond. Ook naar opvoeding werd reeds veel onderzoek gedaan (Arhant et al., 2010; Herron et al., 2009). De studie van Herron et al. breidt de bestaande literatuur uit door de interacties tussen de persoonlijkheid van de hond en de opvoeding na te gaan als predictoren voor specifiek probleemgedrag. Onze studie voegt hier nog een comparatieve invalshoek aan toe, door het vergelijken met gelijkaardig onderzoek naar probleemgedrag bij kinderen (De Clercq et al., 2008; Van Leeuwen et al., 2004a). Om een gelijkaardig onderzoeksdesign op te kunnen stellen, maakten we gebruik van de vijf persoonlijkheidsdimensies van honden ontwikkeld door Jones (2008): Angst (= Neuroticisme), Agressie tegenover Mensen (= Altruïsme), Activiteit (= Openheid & Extraversie), Responsiviteit (= Conciëntieusheid) en Agressie tegenover Dieren (= Altruïsme). Opvoeding werd in kaart gebracht aan de hand van een door de auteurs aangepaste versie van de SOG (Schaal voor Ouderlijk Gedrag) en bevat 7 in plaats van 9 schalen die net zoals bij de originele versie samen te vatten zijn in 2 factoren, namelijk positieve opvoedingsmethoden en negatieve opvoedingsmethoden. Het probleemgedrag dat doorgaans in onderzoek bij kinderen beschreven wordt als externaliserende en internaliserende problemen, wordt in deze studie beschreven aan de hand van de frequentie van stukbijten, bijtincidenten, aandacht trekken aan tafel en behoefte binnenshuis doen.

Predictoren van probleemgedrag

Effecten van leeftijd en geslacht: Betreffende probleemgedrag vinden we geen samenhang met de leeftijd van het baasje. De gemiddelde leeftijd van de baasjes in deze studie is relatief jong, mede door het aanzienlijk aantal studenten die hebben deelgenomen, maar in de studie van Bennet en Rohlf (2007) vinden ze een vergelijkbare gemiddelde leeftijd bij de participanten. Betreffende de leeftijd van de hond vinden we dat oudere honden vaker stukbijten dan jongere honden. Een correlatie tussen leeftijd en probleemgedrag bij mensen wordt niet gevonden bij Van Leeuwen et al. (2004a), maar De Clercq et al. (2008) vinden een

negatieve samenhang tussen leeftijd en beide vormen van probleemgedrag. Echter nuanceren ze dit gegeven door op te merken dat hun steekproef geen adolescenten bevat waardoor het effect waarschijnlijk zou verdwijnen of omkeren.

Leeftijd vertoont daarnaast een samenhang met persoonlijkheid, zowel bij het baasje als bij de hond. Oudere honden zijn minder actief dan jonge honden, zoals Jones en Gosling in hun studie in 2005 reeds vonden. Hierbij kunnen we opmerken dat activiteit mogelijk een modererend effect uitoefent op de relatie tussen leeftijd en stukbijten, gezien de positieve samenhang tussen activiteit en stukbijten. De hogere scores voor agressie zowel tegenover mensen als tegenover dieren bij oudere honden vinden we enkel bij de beoordelingen van de baasjes en niet van de informanten. Bennet en Rohlf (2007) vinden een gelijkaardige stijging in agressie naarmate de honden ouder worden. De daling in activiteit bij honden valt ook waar te nemen bij de baasjes, namelijk een daling in extraversie. In vergelijking met de dimensie altruïsme bij de baasjes, merken we een discrepantie op met agressie bij honden. Oudere baasjes zijn altruïstischer dan jonge baasjes, oudere honden daarentegen vertonen net meer agressie en gaan zich meer stellen tegenover mensen en andere honden dan jonge honden. Scores op de NEO-PI-R tonen vaak eenzelfde evolutie, namelijk een daling in Neuroticisme, Openheid en Extraversie en een stijging in Altruïsme en Conciëntieusheid (Larsen & Buss, 2008). Deze evolutie wordt grotendeels teruggevonden in de huidige studie. Een eveneens interessante bevinding is een samenhang tussen de leeftijd van het baasje en de persoonlijkheid van de hond. Oudere baasjes gaan hun hond beoordelen als minder angstig, wat ook gevonden werd bij Bennet en Rohlf (2007) en gaan informanten de hond beoordelen als minder actief als deze een ouder baasje heeft. Deze daling in activiteit wordt door de baasjes niet gerapporteerd waardoor we de bedenking maken of baasjes, die zelf minder behoefte hebben aan activiteit, dit ook op hun hond projecteren, eventueel door samen minder activiteiten te doen. Bennet en Rohlf (2007) beweren dat de mate van gedeelde activiteiten dalen naarmate het baasje ouder wordt. Het baasje gebruikt mogelijk zijn eigen activiteitsniveau als referentie, waardoor een daling in activiteit bij de hond door hem niet waargenomen wordt, maar wel door derden.

Verder blijkt uit de resultaten dat naarmate het baasje ouder wordt, hij of zij vaker gebruik zal maken van positieve opvoedingsmethoden en minder vaak gebruik zal maken van negatieve opvoedingsmethoden. Zowel in de literatuur bij honden als bij mensen valt hierover weinig terug te vinden. Men zou bijvoorbeeld kunnen nagaan of deze bevindingen te maken

hebben met een leerproces bij het baasje dat positieve opvoedingsmethoden betere resultaten opleveren. Naarmate de honden ouder worden, gaan baasjes minder positieve opvoedingsmethoden toepassen. Ook bij kinderen is het zo dat ouders minder positief betrokken zijn tot hun kinderen naarmate de kinderen ouder worden, maar ze gaan ook minder controleren en straffen toedienen (Frick, Christian & Wootton, 1999), een samenhang dat niet terug te vinden is bij de opvoeding van honden.

Vrouwelijke hondenbaasjes zijn overgerepresenteerd in deze studie, wat in lijn loopt met vergelijkbare studies in Australië en het Verenigd Koninkrijk (Arhant et al., 2010; Bennet & Rohlf, 2007; Blackwell et al., 2008; Hiby et al., 2004) en dit kan ook een gevolg zijn van de zelfselectie. Bij de honden waren reutjes en teefjes evenveel gerepresenteerd, zoals ook het geval was bij Arhant et al. (2010). Bennet en Rohlf (2007) vonden tussen probleemgedrag en geslacht van de hond geen samenhang en ook in deze studie wordt voor probleemgedrag geen samenhang vastgesteld met geslacht, in tegenstelling tot onderzoek bij kinderen, waar er nagenoeg altijd meer externaliserende problemen worden geconstateerd bij jongens en meer internaliserende problemen bij meisjes (De Clercq et al., 2008). Deze 2-dimensionele structuur is niet van toepassing op het probleemgedrag bij honden beschreven in deze studie waardoor geslachtsverschillen enkel gevonden kunnen worden tussen de verschillende variabelen.

Bij persoonlijkheid daarentegen vinden we wel correlaties met geslacht. De vergelijkbare dimensies angst (honden) en neuroticisme (mensen) leveren beiden in de huidige studie een verhoogde score op bij het vrouwelijke geslacht. Larsen & Buss (2008) rapporteren eveneens een verhoging op neuroticisme bij vrouwen. De verhoogde score bij reutjes op activiteit is niet terug te vinden in de vergelijkbare dimensie extraversie bij de mannelijke baasjes in deze studie, doch in de literatuur (Larsen & Buss, 2008) is er wel een samenhang gevonden voor extraversie waarbij mannen hoger scoren. Geslacht van het baasje vertoont tenslotte een samenhang met de persoonlijkheid van de hond, met name verhoogde scores op de persoonlijkheidsdimensie angst bij vrouwelijke baasjes. Bennet en Rohlf (2007) vinden een gelijkaardige correlatie tussen stoutmoedigheid bij honden en hun mannelijke baasjes. Daarnaast hebben mannen meer ongehoorzame honden en hebben vrouwen beter trainbare en socialere honden. Ze stellen de vraag of deze verschillen er daadwerkelijk zijn of deze enkel door het baasje gezien worden.

Persoonlijkheid: In de literatuur valt veel te lezen over de aanwezigheid van een persoonlijkheid bij honden, maar welke samenhang persoonlijkheid vertoont met probleemgedrag bij de hond wordt nauwelijks onderzocht. Het accent ligt meestal op de opvoedingsmethoden van het baasje als voorspeller van probleemgedrag. In deze studie vinden we wel evidentie voor de samenhang tussen persoonlijkheid bij honden en hun probleemgedrag gelet op de kleine tot moderate Pearson product-moment correlaties voor de 5 persoonlijkheidsdimensies (verder bespreken we de hoofdeffecten bekomen met hiërarchische moderator regressieanalyses). Angstige honden bijten meer stuk, doen vaker hun behoefte binnenshuis, trekken vaker de aandacht aan tafel en bijten ook vaker naar mensen. De bevindingen doen denken aan honden die men in de populaire literatuur gaat beschrijven als angstbijters: honden die zich bedreigd voelen en niet de over de mogelijkheid beschikken om te vluchten, gaan letterlijk van zich afbijten wegens zelfbescherming (Herron et al. 2009). Ze wezen in hun onderzoek ook op de risico's van bestraffende opvoedingsmethoden (wordt verder besproken) die angst uitlokken bij de hond wat kan leiden tot bijtincidenten en agressief gedrag. Agressie tegenover mensen en tegenover dieren hangen ook in deze studie samen met probleemgedrag en vooral met bijtincidenten. Verder vinden we evidentie voor een specifieke vorm van angst, namelijk verlatingsangst. King et al. (2000) herkennen verlatingsangst aan volgende factoren: vernielzucht, behoefte binnenshuis doen (urineren en ontlasten) en vocalisaties (huilen en blaffen). Daarnaast kan volgens hen zich ook een 'hyper-attachement' ontwikkeld hebben tussen de hond en het baasje. We vinden dat honden die hoog scoren op angst, vaker stukbijten als ze alleen zijn maar niet noodzakelijk als ze niet alleen zijn. Bovendien vinden we ook hogere scores voor behoefte binnenshuis doen bij angstige honden. Indien we de parallel trekken met onderzoek bij kinderen, vinden we ook een sterke correlatie tussen emotionele instabiliteit bij kinderen en zowel externaliserende als internaliserende problemen, alsook een sterke negatieve correlatie tussen welwillendheid, de humane tegenhanger van agressie bij honden, en externaliserende problemen (De Clercq et al., 2008; Prinzie et al., 2010; Van Leeuwen et al., 2004a). Responsiviteit op training vertoonde - niet onverwacht - een negatieve samenhang met probleemgedrag bij de hond (stukbijten, bijtincidenten, behoefte binnenshuis doen en aandacht trekken). Niet onvermijdelijk maken we hier de bedenking in welke mate opvoeding hier een bijdrage levert en responsiviteit hier niet eerder een gevolg van is. Ook in de meeste studies bij kinderen wordt een negatieve relatie tussen conscientieusheid en externaliserende problemen gevonden (Prinzie et al., 2005; Prinzie et al., 2010). De persoonlijkheidsdimensie activiteit vertoont een ambivalente

samenhang met probleemgedrag bij honden. Activiteit hangt negatief samen met behoefte binnenshuis doen, maar positief met stukbijten (indien ze niet alleen thuis zijn). In het eerste geval kan de bedenking gemaakt worden dat een actieve hond vaker buiten gaat met zijn baasje en in het tweede geval dat de hond niet vaak genoeg naar buiten gaat en gaat stukbijten om zijn energie kwijt te raken. De mate van activiteiten die het baasje en de hond samen doen, blijkt een sterke samenhang te vertonen met het activiteitsniveau van de hond (Bennet en Rohlf, 2007). Bij kinderen is het effect van extraversie, de vergelijkbare dimensie van activiteit, eveneens afhankelijk van het soort probleemgedrag, namelijk een negatieve relatie met internaliserende problemen en een positieve relatie met externaliserende problemen (Van Leeuwen et al., 2004a). Echter zijn de bedenkingen die hier gemaakt worden causaal van aard en dringt de noodzaak van longitudinaal onderzoek in de toekomst zich op.

Opvoeding: In de literatuur is opvoeding een van de meest onderzochte predictoren ter verklaring van probleemgedrag bij honden en ook in de huidige studie vinden we met Pearson product-moment correlaties evidentie voor de samenhang met opvoeding. Positieve opvoeding blijkt een significante negatieve samenhang te vertonen met de probleemgedragingen behoefte binnenshuis doen en aandacht trekken aan tafel. Negatieve controle hangt enkel positief met het probleemgedrag stukbijten samen. Zoals reeds werd aangehaald (Herron et al., 2009) leidt een bestraffende opvoedingsmethode tot angst bij een hond en in de huidige studie vinden we ook een correlatie tussen angst en stukbijten. Wat de bevindingen van Herron et al. (2009) tegenspreekt is de afwezigheid van een correlatie tussen negatieve controle en bijtincidenten. Zij vinden echter dat angst bij honden wordt uitgelokt door een bestraffende opvoedingsmethode waardoor meer bijtincidenten worden vastgesteld. Deze tegenstrijdige bevindingen kunnen het gevolg zijn van verschillende meetmethoden. De huidige studie gebruikte een aangepaste versie van de Schaal voor Ouderlijk Gedrag om opvoeding in kaart te brengen (waarvan de betrouwbaarheden in deze dataset eerder aan de lage kant zijn) waardoor de tegenstrijdige bevindingen inherent kunnen zijn aan het gebruikte meetinstrument. Bovendien werd in de studie van Herron et al. (2009) rechtstreeks gevraagd naar de effecten van opvoeding op probleemgedrag in tegenstelling tot de huidige studie die zelf de link tracht te leggen. Verder zullen we zien dat er geen samenhang gevonden wordt met opvoeding als we deze variabele in hiërarchische moderator regressieanalyses opnemen.

De effecten van de verschillende opvoedingsmethoden kunnen we ook waarnemen bij kinderen (De Clercq et al., 2008; Prinzie et al., 2003 Van Leeuwen et al., 2004a), maar in

tegenstelling tot de bevindingen in de huidige studie, worden vooral sterke correlaties teruggevonden voor negatieve opvoedingsmethoden met externaliserende problemen en in mindere mate met internaliserende problemen. Voor positieve opvoedingsmethoden worden slechts kleine correlaties gevonden met zowel externaliserende als internaliserende problemen. De sterkere correlaties tussen negatieve opvoedingsmethoden en externaliserende problemen zou volgens de auteurs van de SOG inherent zijn aan het construct opvoeding omdat de vragenlijst die peilt naar opvoedend gedrag, vooral bevraagt hoe de ouder reageert wanneer het kind ongewenst gedrag stelt. Het accent komt daardoor niet te liggen op ouderlijk gedrag dat internaliserende problemen bij kinderen reduceert maar eerder op antisociaal gedrag bij kinderen (sociale leertheorie).

Waarom gaan baasjes bepaalde opvoedingsmethoden toepassen? Spelen ze in op de persoonlijkheid van de hond of is hun persoonlijkheid een bepalende factor. Uit de resultaten blijkt dat de persoonlijkheid van de hond een grotere samenhang vertoont en vooral wat positief opvoedend gedrag betreft. Responsiviteit blijkt het sterkst te correleren met positieve opvoeding. Een responsieve hond lokt positieve opvoeding uit bij het baasje maar deze opvoedingsmethode kan evenzeer responsiviteit uitlokken bij de hond. Daarnaast correleert positieve opvoeding ook met de 4 andere persoonlijkheidsdimensies wat betekent dat de hond meer activiteit maar minder angst en agressie vertoont. Negatieve controle daarentegen gaat vooral correleren met honden die meer angst en agressie vertonen en minder responsief zijn. Betreffende activiteit vinden we ook hier correlaties met negatieve controle en lijkt het eerder vreemd dat activiteit met beide opvoedingsmethoden samenhangt. We bedenken dat actieve honden vaker dan weinig actieve honden een reactie kunnen uitlokken bij het baasje dat dan een keuze moet maken tussen een positieve of een negatieve reactie. Ook omgekeerd kan het zijn dat het actief bezig zijn met de hond (positief of negatief) meer activiteit uitlokt bij de hond. Laat duidelijk zijn dat het hier correlaties betreft en we dus geen causale verbanden kunnen leggen. De resultaten liggen wel in lijn met de bevindingen bij Herron et al. (2009). Betreffende de persoonlijkheid van het baasje kunnen we enkel meegeven dat neuroticisme een negatieve rol speelt in positieve opvoeding en dat altruïsme minder voorkomt bij baasjes die negatief controleren. Als het de opvoeding van humane wezens betreft vinden we in de literatuur veel sterkere effecten terug van de persoonlijkheid van de ouders. Naast de gelijkaardige effecten van neuroticisme en altruïsme, vinden we tevens positieve correlaties voor conscientieusheid en openheid met positieve opvoeding en voor negatieve controle vinden we positieve correlaties met neuroticisme, extraversie en conscientieusheid maar ook

negatieve correlaties met altruïsme en openheid (Belsky & Barends, 2002; Kochanska, Clark en Goldman, 1997).

Interacties tussen persoonlijkheid en opvoeding: De gevonden significante hoofdeffecten in de huidige studie zijn klein tot gemiddeld, maar te verwachten. In een aantal studies die reeds onderzoek deden naar de predictoren van (probleem)gedrag bij de hond aan de hand van vragenlijsten (Arhant et al., 2010; Bennet & Rohlf, 2007) vindt men correlaties van dezelfde grootte-orde. De sterkte van de correlaties heeft mogelijk te maken met de diversiteit in de steekproef, bijvoorbeeld op vlak van levenswijze van het baasje of op vlak van hondenrassen. Daarnaast kan het gedrag van de hond beïnvloed worden door vele factoren waardoor de bijdrage van elke variabele op zich klein is. Het accent van deze studie ligt dan ook op de interacties tussen twee belangrijke predictoren van probleemgedrag bij honden. In deze studie kunnen we slechts een beperkt aantal significante interacties weerhouden, die we bekomen aan de hand van hiërarchische moderatoranalyses. Ten eerste wordt er een significant interactie-effect gevonden tussen positieve opvoeding en responsiviteit, dat bijdraagt aan de voorspelling van het probleemgedrag aandacht trekken aan tafel. Ten tweede wordt een interactie gevonden tussen agressie tegenover mensen en negatieve opvoeding, dat eveneens bijdraagt aan de voorspelling van probleemgedrag bij honden. Echter na Bonferroni-correctie blijken de eerder gevonden interacties niet meer significant verschillend van 0, $p \leq .005$ en heeft verdere interpretatie van deze interactie-effecten geen zin. De afwezigheid van significante interactie-effecten betekent dat we de hoofdeffecten die we bekomen, eenduidig kunnen interpreteren. De correlaties die hier worden besproken zijn partiële correlaties wat betekent dat er gecontroleerd wordt voor een derde variabele. Met deze methode vinden we minder significante hoofdeffecten dan met Pearson product-moment correlaties omdat we ook hier corrigeren voor een inflatie van type I fouten. Uit de resultaten kunnen we afleiden dat de persoonlijkheidsdimensie angst het sterkst correleert met probleemgedrag (met uitzondering van aandacht trekken aan tafel), zelfs nadat voor het effect van negatieve controle werd gecontroleerd. De negatieve effecten van negatieve controle, zoals gerapporteerd in Herron et al. (2009), kunnen hier dus geen verklaring bieden voor de gevonden samenhang tussen angst en probleemgedrag. Een mogelijke verklaring is dat angstige honden vlugger een bedreiging detecteren waardoor ze hier ook vlugger op gaan reageren om zich te beschermen door bijvoorbeeld te bijten. Experimenten bij mensen met angststoornissen hebben aangetoond dat deze mensen selectieve aandacht hebben voor

bedreigende stimuli en deze dus eerder gaan waarnemen dan mensen zonder een angststoornis en daar ook een automatische reactie op vertonen (Mathews & MacLeod, 2005). Ook de variabelen stukbijten en behoefte binnenshuis doen blijven positief correleren met angst na controle voor negatieve controle, wat evidentie biedt voor de hypothese van verlatingsangst die we eerder aanhaalden. Stukbijten, behoefte binnenshuis doen en vocalisaties zijn volgens King et al. (2000) de voornaamste voorspellers van verlatingsangst. In toekomstig onderzoek kan ook deze derde variabele onderzocht worden. Behoefte binnenshuis doen correleert tenslotte ook met de persoonlijkheidsdimensie agressie tegenover mensen, na controle voor negatieve controle. Deze correlatie kunnen we mogelijk verklaren door dominantiegedrag bij de hond (Serpell, 1995). Wanneer de rangorde verandert bij honden gaan de nieuwe alpha-honden vaker urineren. De rangorde vertoont slechts één leider, in een roedel honden is dit de alpha-hond maar in gezinnen zou dit het baasje moeten zijn. Wanneer de hond het baasje tracht te domineren, kan deze vaker gaan urineren. Wensen we deze hypothese verder te onderzoeken, moeten we nog andere predictoren van dominantiegedrag nagaan zoals bijvoorbeeld het opeisen van een eigen plekje, als eerste door de deur lopen, met de anaalklieren over de grond scheuren, de houding van de hond (oren naar voor, staart omhoog), enz.

We kunnen besluiten dat vooral de persoonlijkheidsdimensie angst een grote rol speelt in het probleemgedrag van de hond. Bovendien vinden we evidentie voor verlatingsangst en het daarmee gepaard gaande probleemgedrag stukbijten en behoefte binnenshuis doen. Op basis van deze bevindingen kunnen we meegeven dat het interessant en zelfs belangrijk is angst in rekening te brengen wil men probleemgedrag bij honden aanpakken. Daarnaast blijkt agressie tegenover mensen eveneens een voorspeller te zijn van probleemgedrag, meer specifiek voor behoefte binnenshuis doen. De vraag wordt hier gesteld in welke mate deze samenhang ontstaat door dominantie bij de hond. Zoals reeds eerder werd vermeld zijn dit slechts correlationele verbanden en kunnen we geen uitspraken doen betreffende causaliteit. Voor opvoeding worden geen hoofdeffecten weerhouden op probleemgedrag.

Implicaties en richtlijnen voor verder onderzoek

We kunnen een aantal tekortkomingen bemerken in dit onderzoek op vlak van de betrouwbaarheid van de moderator-effecten. Ten eerste was de steekproef eerder aan de

kleine kant. Niettemin gebeurde het verzamelen van de data via internet en uit de literatuur is reeds gebleken dat het internet als medium vaak op een snelle manier grote steekproeven oplevert omdat je op deze manier een grote groep mensen kan bereiken. Ongeveer 750 mensen toonden interesse voor dit onderzoek en namen contact met ons op, maar we bekomen slechts van 271 mensen bruikbare data. Daarnaast hadden we ongeveer een extra 150 mensen die alleen de eerste vragenlijst (NEO-PI-R) hebben ingevuld. Meerdere deelnemers gaven de opmerking dat het invullen te lang duurde en vermoedelijk raakten velen ontmoedigd na het invullen van de eerste vragenlijst. Dit probleem hadden we misschien gedeeltelijk kunnen ondervangen door een applicatie in het assessmentplatform in te bouwen dat aangeeft hoeveel procent van de vragen reeds was ingevuld. Een grotere steekproef zou meer betrouwbare resultaten opgeleverd hebben wat betreft de moderatoranalyses. Ten tweede beschikken we enkel voor de persoonlijkheid van de hond en de persoonlijkheid van het baasje over extra metingen van informanten, waardoor we ons voor de moderatoranalyses enkel kunnen beroepen op de metingen van het baasje. Ten derde is het design van het onderzoek cross-sectioneel en zou een longitudinaal onderzoek meer betrouwbare resultaten hebben opgeleverd. In het huidig onderzoek kunnen we geen causale verbanden leggen en capteren we op deze manier niet voldoende de interactie tussen het baasje en de hond en wat de effecten op het probleemgedrag daarvan zijn na verloop van tijd. Ten vierde kunnen we stellen dat de betrouwbaarheid van de meting van de opvoeding net voldoende is, echter dienen we wel op te merken dat de vragenlijst, aangepaste versie van de Schaal voor Ouderlijk Gedrag, voor de eerste keer werd gebruikt om opvoeding bij honden in kaart te brengen en dus pas voor de eerste keer werd onderworpen aan betrouwbaarheidsanalyses. In volgend onderzoek kan deze vragenlijst herbekeken en aangepast worden. De metingen van de persoonlijkheid van de hond en nog in sterkere mate de persoonlijkheid van het baasje leveren goede tot zeer goede betrouwbaarheden op.

In deze studie hebben we gewerkt met persoonlijkheidsdimensies en opvoedingsdimensies zodat we de effecten van de afzonderlijke dimensies kunnen nagaan, alsook de interacties tussen de persoonlijkheidsdimensies en de opvoedingsdimensies. Deze aanpak betreft persoonlijkheidsdimensies en geen persoonlijkheidsstructuren waardoor we geen risicogroepen kunnen onderscheiden. Op deze manier is het niet duidelijk in welke mate dergelijke configuraties van risicofactoren en/of protectieve factoren een bijdrage leveren in de voorspelling van probleemgedrag bij honden. In gelijkaardig onderzoek bij kinderen (Van

Leeuwen et al., 2004a) spreken de onderzoekers van persoonlijkheidsclusters, namelijk undercontrolled, resilient en overcontrolled. Deze clusters zijn een samenspel van hoge en/of lage scores op een aantal (Big Five) persoonlijkheidsdimensies. Deze studie toont het belang aan van onderzoek naar persoonlijkheidstypes. In de literatuur over honden beschikken we nog niet over evidentie voor bepaalde persoonlijkheidstypes, iets dat in de toekomst nog kan onderzocht worden.

Een volgend belangrijk aspect in deze studie waarmee rekening moet worden gehouden is bias of vertekende resultaten, die op verschillende manieren een invloed kunnen uitoefenen op de bekomen resultaten. De resultaten in deze studie werden bekomen aan de hand van on-line bevraging. De deelnemers werden gerecruteerd door middel van oproepen op forums en sociale netwerksites. Daarnaast deden we ook beroep op deelnemers van dogsurvivals te Averbode en Tremelo. Deze manier van selecteren kan een grote steekproef opleveren maar dit impliceert tegelijkertijd een soort zelfselectie. Mensen die zich hebben opgegeven voor een deelname aan dit onderzoek zijn vaker toegewijde en enthousiaste hondenbaasjes die erg bezig zijn met hun hond, het welzijn van de hond alsook de opvoeding van de hond. Dit heeft als implicatie dat de baasjes hun hond erg goed kennen en bijgevolg beter geschikt zijn om te rapporteren over hun hond. We dienen hierbij wel rekening te houden met het gegeven dat we met zelfrapportagevragenlijsten werken waardoor de resultaten een bias kunnen vertonen zoals sociale wenselijkheid. In een studie van Herron et al. (2009) vinden ze bijvoorbeeld dat baasjes minder negatieve effecten rapporteren van een bestraffende methode zoals bijtincidenten, dan dat er waargenomen worden door andere beoordelaars. We dienen wel te vermelden dat deze studie een bevraging doet naar de rechtstreekse effecten van opvoeding. Baasjes moesten bij Herron et al. (2009) aangeven wat de effecten (positief, negatief of geen) waren van fysieke bestraffing van de hond zoals schoppen of slaan). We kunnen ons hierbij de vraag stellen of deze rechtstreekse manier van bevragen niet te confronterend of schuldinducerend is voor de baasjes en ze hierdoor de negatieve effecten van hun opvoedingsmethoden gaan minimaliseren. De huidige studie gaat de gevolgen van bepaalde opvoedingsmethoden niet rechtstreeks bevragen, maar gaat opvoeding en probleemgedrag los van elkaar bevragen om achteraf de relaties daartussen te kunnen detecteren. Hoewel extra informatie van informanten wat betreft de opvoedingsmethoden en het probleemgedrag van de hond een interessante vergelijkingsbasis zou kunnen betekenen, hebben we enkel voor de persoonlijkheid van de hond en de

persoonlijkheid van het baasje een extra beoordeling. We kunnen hierover meegeven dat de congruentie tussen de beoordelingen wat betreft de persoonlijkheid van de hond, veel sterker is dan tussen de beoordelingen wat betreft de persoonlijkheid van het baasje. We beargumenteerden reeds (zie bespreking resultaten) dat dit te maken zou kunnen hebben met het gegeven dat er over een hond vaker wordt gesproken en er op deze manier een algemeen beeld gecreëerd wordt over het dier. Betreffende de bevinding in de studie van Herron et al. (2009) stellen we de hypothese dat baasjes hun bestraffende opvoedingsmethode trachten te rechtvaardigen of goed te praten door de negatieve gevolgen te minimaliseren.

We maakten in de huidige studie gebruik van vragenlijsten om het gedrag van de hond te beoordelen, omdat deze manier van beoordelen het minst tijdrovend is. Toekomstig onderzoek kan gebruik maken van naturalistische observatie en codeerschema's om bepaalde gedragingen bij honden te registreren. Forkman, Furuhaug en Jensen (1995) registreerden het gedrag van biggetjes in hun natuurlijke habitat. De mate van neuscontact, vocalisaties en de locatie in het varkenshok dienden als markers voor de persoonlijkheidsdimensie gelijkaardig aan Sociabiliteit bij humane wezens. Toegepast op de huidige studie zouden we bijvoorbeeld de informatie die we bekomen met de vragenlijsten kunnen aanvullen met observaties van de lichaamstaal van de hond (houding van het lichaam, staart, oren, ogen, mimiek en rechtopstaande rugharen) aan de hand van codeerschema's. Men zou kunnen nagaan in welke situatie de hond dominant is (hoge staart, oren vooruit, gestrekte voorpoten) of angstig is (staart tussen achterpoten, oren plat in de nek, lage lichaamshouding). Honden sturen ook signalen uit wanneer ze gestresseerd zijn (geeuwen, uitschudden), wanneer ze zichzelf willen kalmeren (kwispelen, likken, snuffelen) of wanneer ze bedreigen (tanden laten zien, fixeren, grommen). Echter zijn dit erg tijdrovende meetmethoden en zou de observatie in het beste geval moeten gebeuren door experts in hondencommunicatie.

Er werd reeds in de inleiding aangehaald dat mensen algemeen aanvaard hebben dat dieren op anatomisch en fysiologisch vlak sterke gelijkenissen vertonen met de mens, getuige hiervan de vele experimenten die gebeuren op dieren. Gelet op de evidentie die gevonden wordt voor vergelijkbare persoonlijkheidsdimensies tussen mensen en dieren, bespreken we een aantal voordelen van persoonlijkheidsonderzoek bij dieren en de kansen die dergelijk onderzoek kan bieden voor toekomstig onderzoek bij dieren maar ook bij mensen. Het voordeel van onderzoek bij dieren en in dit geval bij honden is de afwezigheid van een biologische relatie tussen de hond en het baasje willen de we samenhang nagaan tussen persoonlijkheid en

probleemgedrag, alsook tussen opvoeding en probleemgedrag. In onderzoek bij humane wezens vormt de genetische overlap tussen ouders en hun kinderen vaak een obstakel om invloeden vanuit de omgeving te kunnen bepalen. Een kind dat bijvoorbeeld probleemgedrag vertoont zoals agressie, kan dit gedrag geleerd hebben door dagelijkse confrontatie met een agressieve ouder maar kan ook de genen die het gedrag bij de ouder veroorzaken, meegekregen hebben. Vaak blijkt het een samenwerking te zijn tussen de omgeving en de genen. Dit probleem wordt grotendeels ondervangen door studies te doen bij ééneiige tweelingen die in verschillende gezinnen opgroeien of door studies te doen bij adoptiekinderen die geen genetische kenmerken delen met hun adoptieouders. Maar ook in deze studies moeten we rekening houden met selectieve plaatsing, de prenatale omgeving van de biologische moeder en assortive mating (ouders en kinderen delen meer dan 50% van de genen). In onderzoek bij honden kunnen we met zekerheid de genetische overlap, die in onderzoek bij humane wezens wel aanwezig is, uitsluiten. Bovendien kunnen we deze variabelen makkelijker manipuleren waarmee specifieke hypothesen, die voortvloeien uit humaan onderzoek bij humane wezens, kunnen getoetst worden. Daarnaast kan men bij dieren longitudinale studies doen over de volledige levensspan van het dier waardoor men makkelijker de evolutie, oorzakelijke en instandhoudende factoren van persoonlijkheid in kaart kan brengen zonder hiervoor decennialang onderzoek te moeten doen. Onderzoek bij dieren hoeft onderzoek bij mensen niet te vervangen, maar het kan een belangrijke bijdrage leveren. Mehta & Gosling (2008) halen 4 belangrijke voordelen aan van onderzoek bij dieren willen we persoonlijkheid, gezondheid en immuniteit bij de mens beter begrijpen. Ten eerste is er bij dieren meer sprake van experimentele controle, zowel biologische als omgevingsfactoren kunnen gecontroleerd worden voor hun invloed op persoonlijkheid. Ten tweede is er een grotere mogelijkheid om fysiologische parameters te meten die eveneens een sterke invloed kunnen uitoefenen op persoonlijkheid. Ten derde zijn er meer mogelijkheden tot naturalistische observatie omdat dieren langer, gedetailleerder en in meer contexten kunnen geobserveerd worden in tegenstelling tot onderzoek bij mensen. Tenslotte hebben de meeste dieren een kortere levensspan waardoor het mogelijk wordt om longitudinale studies te doen die belangrijke inzichten kunnen bieden binnen een relatief korte tijdsperiode en slechts een deel zullen kosten van wat gelijkaardige onderzoeken bij mensen kosten. De huidige aanpak zou onderzoek zowel naar persoonlijkheid bij honden als bij mensen kunnen verrijken en maakt samenwerking tussen beide domeinen mogelijk.

De huidige studie toont aan dat persoonlijkheidstrekken bij dieren op een zeer accurate manier kunnen gemeten worden. De comparatieve aanpak met vergelijkbare persoonlijkheidsdimensies maakt het mogelijk om bevindingen bij dieren te interpreteren door te vergelijken met bevindingen bij humane wezens. Deze studie maakte echter gebruik van gedomesticeerde honden en in toekomstig onderzoek zou men hiervan de generaliseerbaarheid kunnen onderzoeken naar andere dieren. Gosling (1998) vindt bijvoorbeeld evidentie bij hyena's voor 4 persoonlijkheidsdimensies (activiteit, agressie, angst en imaginatie) die gerelateerd zijn aan het Vijf-factoren model bij humane wezens. Honden leven nauw samen met de mens waardoor het vooral van maatschappelijk belang is om, gebaseerd op een betere kennis van de hond en diens gedrag, beter te kunnen inspelen op de persoonlijkheid van de hond en op deze manier probleemgedrag gericht te kunnen aanpakken. De verantwoordelijkheid voor bijtincidenten ligt nooit alleen bij de hond maar het is wel vaker de hond die de tol moet betalen (worden naar asiel gestuurd of ingeslapen). We merken dit aan de toenemende interesse voor honden en hun gedrag die zich manifesteert in verschillende televisieprogramma's waarin hondenfluisteraars uitleggen waarom de hond in kwestie probleemgedrag vertoont en de vele boeken geschreven door hondengedragstherapeuten. Vele hondengedragstherapeuten opperen dat baasjes op zoek moeten gaan naar een hondenras die bij hun persoonlijkheid past gelet op de evidentie voor verschillen in persoonlijkheid bij verschillende rassen. Hieraan wordt alvast groot belang gehecht bij de herplaatsing van honden gelet op de screeningsprocedures die de meeste baasjes moeten doorlopen. Sommige asielen gaan bijvoorbeeld nauw samenwerken met een hondengedragstherapeut die dan samen met het baasje op zoek gaat naar een hond die geschikt is voor adoptie en voor het baasje (Jones & Gosling, 2005).

REFERENTIES

- Arhant, C., Bubna-Littitz, H., Bartels, A., Futschik, A., & Troxler, J. (2010). Behaviour of smaller and larger dogs: Effects of training methods, inconsistency of owner behaviour and level of engagement in activities with the dog. *Applied Animal Behaviour Science*, 123, 131-142.
- Asendorpf, J. B., Caspi, A. & Hofstee, W. K. B. (Eds.) (2002). The puzzle of personality types, [Special Issue]. *European Journal Of Personality*, 16.
- Belsky, J., & Barends, N. (2002). Personality and parenting. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting, Vol. 3: Being and becoming a parent* (2nd ed., pp. 415-438). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Belsky, J., Hsieh, K.-H., & Crnic, K. (1998). Mothering, fathering and infant negativity as antecedents of boys' externalizing problems and inhibition at age 3 years: Differential susceptibility to rearing experience? *Development and Psychopathology* 10, 301-319.
- Bennett, P. C. & Rohlf, V. I. (2007). Owner-companion dog interactions: Relationships between demographic variables, potentially problematic behaviours, training engagement and shared activities. *Applied Animal Behaviour Science* 102, 65-84.
- Blackwell, E.J., Twells, C., Seawright, A., Casey, R.A. (2007). *The relationship between training methods and the occurrence of behaviour problems in a population of domestic dogs*. In: Proceedings of the 6th International Veterinary Behaviour Meeting. Fondazione Iniziative Zooprofilattiche e Zootecniche, Brescia, Italy, pp. 51-52.
- Chess, S., & Thomas, A. (1989). *Issues in the clinical application of temperament*. In G. A. Kohnstamm, J. E. Bates, & M. K. Rothbart (Eds.), *Temperament in childhood* (pp. 378-386). Chichester: Wiley.
- Cohen, J., Cohen, P., West, S.G., & Aiken, L. S. (2003). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral science* (3th ed.). Mahwah, NJ; Erlbaum.
- Costa, P. T. & McCrae, R. R. (1992a). The five-factor model of personality and its relevance to personality disorders. *Journal of Personality Disorders*, 6, 343-359.
- Costa, P. T. & McCrae, R. R. (1992b). *NEO PI-R. Professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, Inc.
- De Clercq, B., Van Leeuwen, K., De Fruyt, F., Van Hiel, A. en Mervielde, I. (2008). Maladaptive personality traits and psychopathology in childhood and adolescence: the moderating effect of parenting. *Journal of Personality* 76, 357-383.
- De Fruyt, F. & Mervielde, I. (2003). *Persoonlijkheidspsychologie I & II*. Gent: Academia Press.
- De Fruyt, F., De Clercq, B., & De Bolle, M. (2006). *Temperament, persoonlijkheid en de ontwikkeling van emotionele en gedragsproblemen*. In P. Prins (Eds.), *Handboek klinische ontwikkelingspsychologie* (pp. 135-148). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: Emergence of the five-factor model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440.

- Forkman, B., Furuhaug, I. L., & Jensen, P. (1995). Personality, coping patterns, and aggression in piglets. *Applied Animal Behaviour Science*, 45, 31–42.
- Frick, P. J., Christian, R. E., Mootton, J. M. (1999). Age trends in the association between parenting practices and conduct problems. *Behavior Modification* 23, 106-128.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative “description of personality”: the big five factors structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216-1229.
- Gosling, S. D. (1998). Personality dimensions in spotted hyenas (*Crocuta crocuta*). *Journal of Comparative Psychology*, 112, 107–118.
- Gosling, S. D. (2001). From mice to men: What can we learn about personality from animal research? *Psychological Bulletin* 127, 45-86.
- Gosling, S. D., & John, O. P. (1999). Personality dimensions in non-human animals: A cross-species review. *Current Directions in Psychological Science*, 8, 69–75.
- Gosling, S. D., Kwan, V. S. Y. & John O. P. (2003). A Dog’s Got Personality: A Cross-Species Comparative Approach to Personality Judgments in Dogs and Humans. *Journal of Personality and Social Psychology* 85, 1161–1169.
- Gosling, S. D., & Vazire, S. (2002). Are we barking up the right tree? Evaluating a comparative approach to personality. *Journal of Research in Personality*, 36, 607-614.
- Hare, B. & Tomasello, M. (2005). Human-like Social Skills in Dogs? *TRENDS in Cognitive Sciences* 9, 439-444.
- Haverbeke, A., Laporte, B., Depiereux, D., Giffroy, J. M. & Diederich, C. (2008). Training methods of military dog handlers and their effects on the teams performances. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 113, 110–122.
- Herron, M. E., Shofer, F. S. & Reisner, I. R. (2009). Survey of the use and outcome of confrontational and non-confrontational training methods in client-owned dogs showing undesired behaviours. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 117, 47–54.
- Hiby, E. F., Rooney, N. J. & Bradshaw, J. W. S. (2004). Dog training methods: their use, effectiveness and interaction with behaviour and welfare. *Anim. Welfare* 13, 63–69.
- Hoekstra, H. A., Ormel, J., & De Fruyt, F. (2003). *Handleiding bij de NEOpersoonlijkheidsvragenlijsten NEO-PI-R, NEO-FFI*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Holden, R. R., Wasylkiw, L., Starzyk, K. B., Book, A. S. & Edwards, M. J. (2006). Inferential structure of the NEO Five-Factor Inventory: Construct validity of the Big Four Personality Clusters. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 38, 24-40.
- Jones, A. C. (2008). *Development and Validation of a Dog Personality Questionnaire*. Niet-gepubliceerd doctoraatsproefschrift, The University of Texas, Austin, United States of America.
- Jones, A.C., Gosling, S.D. (2005). Temperament and personality in dogs (*Canis familiaris*): a review and evaluation of past research. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 95, 1–53.

- Kochanska, G., Clark, L. A., & Goldman, M. S. (1997). Implications of mothers' personality for their parenting and their young children's developmental outcomes. *Journal of Personality*, 65, 387–420.
- Kubinyi, E., Turcsán, B. & Miklósi, A. (2009). Dog and owner demographic characteristics and dog personality trait associations. *Behavioural Processes* 81, 392–401.
- Larsen, R. J. & Buss, D. M. (2008). *Differential and Personality Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Ley J.M., Bennett P. C. & Coleman G J. (2009). A Refinement and Validation of the Monash Canine Personality Questionnaire (MCPQ). *Applied Animal Behaviour Science* 116, 220–227.
- Mathews, A. & MacLeod, C. (2005). Cognitive vulnerability to emotional disorders. *Annu. Rev. Clin. Psychol.* 1, 167–195.
- Nobis, G. (1979). Der älteste Haushunde lebte vor 14000 Jahren. [The oldest domestic dog lived 14,000 years ago.] *Umschau*, 79, 610.
- Prinz, P., Onghena, P., Hellinckx, W., Grietens, H., Ghesquiere, P. en Colpin, H. (2003). The additive and interactive effects of parenting and children's personality on externalizing behaviour. *European Journal of Personality* 17, 95-117.
- Prinz, P., Van Der Sluis, C. M., De Haan, A. D. en Dekovic, M. (2010). The mediational role of parenting on the longitudinal relation between child personality and externalizing behavior. *Journal of Personality* 78, 1301-1324.
- Rothbaum, F. & Weisz, J. R. (1994). Parental caregiving and child externalizing behavior in non-clinical samples: a meta-analysis. *Psychological Bulletin* 116, 55-74.
- Saetre, P., Strandberg, E., Sundgren, P.-E., Petterson, U, Jazin, E, Bergström, T. F., 2005. The Genetic Contribution to Canine Personality. *Genes, Brain and Behavior* 5, 240-248.
- Serpell, J. (1995). *The domestic dog: its evolution, behaviour and interactions with people*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svartberg, K., Forkman, B., 2002. Personality traits in the domestic dog (*Canis familiaris*). *Appl. Anim. Behav. Sci.* 79, 133–155.
- Van Leeuwen, K. G., Mervielde, I., Braet, C. en Bosmans, G. (2004a). Child personality and parental behaviour as moderators of problem behavior: Variable- and person-centered approaches. *Developmental Psychology* 40, 1028-1046.
- Van Leeuwen, K. G., & Vermulst, A. A. (2004b). Some psychometric properties of the Ghent Parental Behavior Scale. *European Journal of Psychological Assessment* 20, 283-298.
- Van Leeuwen, K. G. (2010).

BIJLAGE 1

Tabel a.
Overzicht adaptatiecriteriumvariabelen

Adaptatiecriteriumvariabelen

1. Hoe vaak heeft je hond al eens iemand van het gezin gebeten?
 2. Hoe vaak heeft je hond al eens iemand van buiten het gezin gebeten?
 3. Indien je op reis bent of indien je, om welke reden dan ook, voor een bepaalde tijd niet voor je hond kan zorgen, hoeveel keer is je hond al eens blijven logeren in een professionele hondenopvang (bv. Hondenhotel, pension of kennel)?
 4. Indien je op reis bent of indien je, om welke reden dan ook, voor een bepaalde tijd niet voor je hond kan zorgen, hoeveel keer is je hond al eens blijven logeren bij een andere oppas (bv. Bij familie, vrienden of kennissen)?
 5. Indien je op reis bent of indien je, om welke reden dan ook, voor een bepaalde tijd niet voor je hond kan zorgen, hoeveel keer is het voorgevallen dat je hond thuis blijft, maar dat er iemand anders komt zorgen (zoals eten en drinken geven)?
 6. Is je hond na dit logement of nadat iemand anders voor je hond heeft gezorgd in zijn gewone doen?
 7. Indien de hond niet onmiddellijk in zijn gewone doen was, hoe lang duurde het vooraleer hij weer in zijn gewone doen was?
 8. Hoe vaak heeft je hond al eens geplast of gepoept in huis, terwijl hij eigenlijk al zindelijk had moeten zijn?
 9. Hoe vaak stelt je hond aandachttrekkend gedrag (bv. Blaffen, janken, opspringen en poten op tafel zetten) wanneer je aan tafel zit te eten?
 10. Hoe vaak heeft je hond al eens iets stukgemaakt (bv. Schoenen, meubels, tapijten...) wanneer hij alleen thuis was?
 11. Hoe vaak heeft je hond al eens iets stukgemaakt (bv. Schoenen, meubels, tapijten...) wanneer hij niet alleen thuis was?
 12. Heb je er vertrouwen in om je hond alleen met kinderen te laten?
-